

MINISTARSTVO OBRAZOVANJA I NAUKE KANTONA SARAJEVO

ANALIZA NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA ZA DEVETOGODIŠNJE OSNOVNO OBRAZOVANJE

U maju 2011. godine, Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo imenovalo je Radnu grupu čiji je zadatak bio da izvrši analizu Nastavnog plana i programa (NPP) koji se trenutno koristi u osnovnim školama u Kantonu, utvrdi njegovu usklađenost sa Konceptijom devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja, zahtjevima i temeljnim principima reforme obrazovanja i, sukladno nalazima, izradi preporuke koje će nadležna tijela razmotriti u procesu unapređenja kvaliteta obrazovanja i, eventualne revizije postojećeg NPP.

Radnu grupu su činili sljedeći članovi/članice¹:

ABID FEJZIĆ, Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo,

NIHADA ČOLIĆ, Prosvjetno-pedagoški zavod Kantona Sarajevo,

Dr. NENAD VELIČKOVIĆ, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu,

Mr. RADMILA RANGELOV-JUSOVIĆ, Centar za obrazovne inicijative Step by Step,

Mr. ZINETA BOGUNIĆ, Osnovna škola «Čengić-Vila I»,

NAMIR IBRAHIMOVIĆ, prof. književnosti naroda BiH i bosanskog jezika; Osnovna škola «Safvet-beg Bašagić», i

DŽENANA TRBIĆ, Fond otvoreno društvo BiH.

U Izvještaju koji slijedi opisan je pristup i metodologija analize, kao i osnovni rezultati iz kojih su razvijeni zaključci i preporuke za sve aktere u obrazovnom procesu u Kantonu Sarajevo. U tom smislu će Ministarstvo obrazovanja i nauke, zajedno sa članovima Radne grupe, organizovati proces širih konsultacija sa školama kako bi ovaj dokument na što kvalitetniji način ukazao na potrebe u osnovnom obrazovanju Kantona Sarajevo.

Sarajevo, oktobar 2011. godine

¹ Administrativna podrška Radnoj grupi: Mirela Mirvić, OŠ «Čengić-Vila I»

Sadržaj

Sažetak	3
1. UVOD	4
2. CILJEVI I ZADACI ANALIZE.....	5
3. METODOLOGIJA.....	5
4. REZULTATI ANALIZE	8
4.1. Organizacija i struktura postojećeg Nastavnog plana i programa	8
4.1.1. Uvođenje kurikularnog pristupa u planiranju i programiranju nastavnog procesa	9
4.1.2. Reorganizacija NPP-a prema odgojno-obrazovnim područjima i razvojnim ciklusima (trijadama).....	10
4.1.3. Koherentnost i usklađenost NPP-a	11
4.1.4. Preglednost, jezik i razumljivost NPP-a	12
4.2. Pedagoški principi	13
4.2.1. Princip individualizacije i diferencijacije	13
4.2.2. Integrirano učenje i poučavanje	14
4.2.3. Aktivno učenje i primjena naučenog	17
4.2.4. Rješavanje problema	19
4.2.5. Socijalna interakcija.....	21
4.2.6. Korištenje raznovrsnih izvora znanja.....	22
4.2.7. Okruženje za učenje	23
4.2.8. Praćenje i ocjenjivanje.....	25
4.2.9. Partnerstvo sa zajednicom i porodicom	27
5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	28
5.1. Struktura i organizacija NPP-a	28
5.2. Pedagoški principi u NPP-u.....	29
Rječnik pojmova	34

Sažetak

U proteklih pet mjeseci Radna grupa formirana od Ministarstva obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo izvršila je Analizu Nastavnih planova i programa za devetogodišnje osnovno obrazovanje koji su razvijeni u procesu reforme i uvođenja nove odgojno-obrazovne koncepcije. Cilj Analize je bio utvrditi da li su i u kojem obimu principi i ciljevi iz reformskih dokumenata pretočeni u konkretne sadržaje, programske zahtjeve i zadatke u NPP-ima.

Kao uzorak je odabran po jedan razred iz svake trijade (III, VI i VIII), pri čemu je analizirana cjelovita organizacija i struktura NPP-a, uvođenje kurikularnog pristupa, odgojno-obrazovnih oblasti i razvojnih ciklusa, kao i uvažavanje pedagoških principa savremenog odgojno-obrazovnog sistema i nastavne prakse.

Rezultati analize su pokazali da je reforma provedena samo formalno uvođenjem devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja podjeljenog u tri ciklusa. Suštinski, NPP je zadržao sve karakteristike tradicionalnog programa sa krajnje preskriptivnim sadržajima koji su odvojeni u zasebne predmete i sa dominantno frontalnom metodom rada. Kao takav on ne odgovara ni potrebama bosanskohercegovačkog društva ni specifičnim obrazovnim potrebama djeteta.

Zaključci i preporuke proizašle iz Analize ukazuju na potrebu za restruktuiranjem NPP-a, odnosno izradu novog, savremenog kurikuluma organizovanog kroz trijade i utemeljnog na ishodima učenja.

To prvenstveno znači kreiranje jedinstvenog Okvirnog kurikuluma u kome bi bili definisani svi bitni elementi obrazovnog sistema i koji bi poslužio kao osnova za izradu zajedničkih jezgri, programa za pojedina nastavna područja, kao i školskog i razrednog kurikuluma.

Posebno je važno da izrada novog kurikuluma uvaži i u potpunosti integriše principe savremene odgojno-obrazovne teorije i prakse, kako bi kurikulum bio:

- usmjeren na dijete, razvojno primjeren, inkluzivan i fleksibilno struktuiran,
- sadržajno, tematski i konceptualno integrisan,
- utemeljen na savremenim teorijama učenja kojima se osigurava da su djeca aktivni učesnici cijelog procesa i da razvijaju sposobnost za učenje cijeloga života,
- fokusiran na razvoj sposobnosti mišljenja višeg reda, rješavanje problema, transfer znanja i samostalno zaključivanje,
- kulturološki osjetljiv, usmjeren na uvažavanje različitosti, i razvijanje osjećaja za društvenu pravdu,
- zasnovan na ishodima učenja i mjerljivim rezultatima kao osnovom za kontinuirano praćenje i procjenjivanje napredovanja djece,
- otvoren za partnerstvo sa porodicom i zajednicom u svim aspektima rada škole.

1. UVOD

U aprilu 2004. godine Vlada Kantona Sarajevo usvojila je dokument koji predstavlja okvir za modernizaciju i unapređenje osnovnog obrazovanja i uvođenje devetogodišnje osnovne škole pod nazivom „Konceptija devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja u Kantonu Sarajevo“ (Konceptija). Ovim dokumentom se definišu sve bitne odrednice «nove» osnovne škole, usklađene sa međunarodnim standardima i utemeljene na pristupu u čijem je središtu dijete. Proces učenja i poučavanja se zasniva na jasno definisanim ishodima, temeljnim principima, ciljevima i rezultatima obrazovanja. Također je predviđeno da Konceptija posluži kao osnova za izradu nastavnih planova i programa (NPP), koji bi odražavali *kurikularni* princip² u sistematskom osmišljavanju, povezivanju i uređenju cjelokupnog procesa odgoja i obrazovanja, učenja i podučavanja. Osim što odgovara na pitanje *šta, kada i po kom redoslijedu* djeca uče, novi nastavni plan i program (kurikulum) također treba da odgovori i na pitanja *zašto* i *radi čega* trebaju učiti, *kako* trebaju učiti, *te što su naučila/izvela/razvila, kakvo* je, ustvari, efektivno učenje.

U periodu koji je uslijedio razvijeni su novi programi i silabusi za svih devet razreda osnovne škole, koja je u tekućoj školskoj godini u potpunosti uvedena u sve škole na području Kantona. Ovi programi su, kao i Konceptija, najprije urađeni na nivou Federacije BiH, a potom, uz manje izmjene, prihvaćeni od Ministarstva obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo.

Istovremeno je, pod vođstvom Delegacije EU u BiH, u zajedničkom naporu svih obrazovnih aktera dovršen čitav niz dokumenata koji su za cilj imali potaknuti sveobuhvatnu reformu školstva. U tome je ključni dokument bio Model okvirnog kurikuluma iz kojeg su proizašli Okvirna matura u BiH, Nacrt smjernica za razvoj škola, Nacrt smjernica za realizaciju NPP-a, i Model NPP-a za maternji jezik i matematiku. Sve ove dokumente usvojilo je Vijeće ministara BiH u novembru 2005. godine.

Sedam godina nakon uvođenja nove konceptije osnovnog školstva, Ministarstvo obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo (MONKS) je pokrenulo projekat evaluacije nastavnih planova i programa koji su razvijeni u ovom periodu s ciljem da utvrdi u kojoj su mjeri novi programi odgovorili zahtjevima reforme obrazovanja i da izradi preporuke za daljnje unapređenja kvaliteta obrazovanja. Realizacija projekta je otpočela u maju 2011. godine u saradnji sa Fondom otvoreno društvo BiH.

² Kurikularni pristup u prvi plan stavlja ishode obrazovanja - ono što djeca tokom školovanja trebaju naučiti, što trebaju znati i umjeti, koje vrijednosti prihvatati. Ovakav pristup obrazovanju širi je od pristupa koji školu shvata kao mjesto usvajanja znanja i prenošenja činjenica. Nasuprot tome, kurikulum naglašava da je škola mjesto cjelovitog osobnog i socijalnog razvoja učenika.

2. CILJEVI I ZADACI ANALIZE

Ciljevi:

1. Utvrditi u kojoj mjeri postojeći NPP za osnovno obrazovanje reflektuje ključne principe i ciljeve savremenog odgojno-obrazovnog sistema definisane u Konceptiji devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja u Kantonu Sarajevo
2. Izraditi preporuke za unapređenje Nastavnog plana i programa, odnosno kurikuluma

Zadaci:

1. Analizirati cjelovitu strukturu i organizaciju nastavnog plana i programa prema osnovnim postulatima iz Konceptije
2. Utvrditi usklađenost opštih ciljeva i principa odgoja i obrazovanja između aktuelnog NPP-a i Konceptije, u skladu sa devet ključnih oblasti za analizu:
 - Uvažavanje potreba, mogućnosti i interesovanja svakog djeteta
 - Integrisano učenje i poučavanje
 - Aktivno učenje i sposobnost primjene naučenog
 - Sposobnost rješavanja problema i kritičkog mišljenja
 - Učenje kroz socijalnu interakciju
 - Korištenje različitih izvora znanja i informacija
 - Sigurno i stimulativno okruženje za učenje
 - Razvijanje partnerstva sa porodicama i zajednicom

3. METODOLOGIJA

Analiza NPP-a za osnovno obrazovanje u Kantonu Sarajevo urađena je kako bi se, prvenstveno, sagledala njegova cjelina, opšti konceptualni okvir, i temeljni principi koje promovira u odgojno-obrazovnoj praksi. Detaljnija analiza samih sadržaja, metodičkih postupaka i drugih elemenata pojedinog područja i uzrasta, koja svakako mora uslijediti, činila se bespredmetnom dok se ne utvrdi da li opšti pristup u predstojećoj reviziji kurikuluma zahtijeva tek manje dorade i usaglašavanja ili temeljne konceptualne izmjene.

Kao osnova za analizu postojećeg NPP-a korištena je, kao što je već navedeno, Konceptija devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja, ali i niz drugih dokumenata koji predstavljaju okvir za realizaciju reformskih procesa (Okvirni i kantonalni Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju, Model okvirnog kurikuluma, Strateški pravci u razvoju obrazovnog sistema u BiH, i dr.), kao i međunarodni dokumenti kojima se definišu smjernice u razvoju savremenog odgoja i obrazovanja.

U skladu sa navedenim dokumentima, Radna grupa, koju čine stručnjaci iz MONKS-a, Prosvjetno-pedagoškog zavoda, nastavnčkih fakulteta, osnovnih škola i organizacija civilnog društva, identifikovala je dva ključna područja analize: (I) strukturu i organizaciju NPP i (II) temeljne pedagoške principe.

U prvom dijelu analizirana je cjelovita organizacija i struktura NPP-a u odnosu na sljedeće preporuke iz Konceptije devetogodišnjeg obrazovanja:

- Uvođenje kurikularnog pristupa u planiranju i programiranju nastavnog procesa
- Restruktuiranje NPP-a prema odgojno-obrazovnim oblastima i razvojnim ciklusima (trijade)
- Koherentnost i usklađenost predmetnih silabusa
- Preglednost, jezik i razumljivost programa

U drugom dijelu je definisano devet ključnih pedagoških principa koji su poslužili kao okvir za analizu:

1. Individualizacija i diferencijacija
2. Integrisano učenje i poučavanje
3. Aktivno učenje i primjena naučenog
4. Rješavanje problema
5. Socijalna interakcija
6. Korištenje raznovrsnih izvora znanja
7. Okruženje za učenje
8. Praćenje i ocjenjivanje
9. Partnerstvo sa porodicom i zajednicom

Za svaki od navedenih principa izrađen je set indikatora koji su poslužili za analizu NPP-a, od kojih se pojedini indikatori odnose na NPP u cjelini, dok je većina indikatora poslužila kao osnova za detaljniju analizu pojedinih razreda i predmetnih područja. Kao uzorak za analizu odabran je po jedan razred iz svake trijade, u ovom slučaju III, VI i VIII razred devetogodišnjeg odgoja i obrazovanja. Pedagoški principi i indikatori koji su poslužili kao osnova za analizu NPP:

PEDAGOŠKI PRINCIPI

INDIKATORI

Individualizacija i diferencijacija

Sadržaji, metode i proces poučavanja uvažavaju i uzimaju u obzir individualne razlike među djecom u odnosu na njihovu kognitivnu spremnost, stilove učenja, prethodno iskustvo i interesovanja. Proces poučavanja, sadržaji i metode su fleksibilni kako bi se osiguralo da svako dijete uči i napreduje.

- U NPP-u postoje jasno definisani i mjerljivi ishodi za svaku oblast, ali su ciljevi individualizirani i diferencirani u skladu sa potrebama i sposobnostima svakog djeteta
- Postupci, metode i sadržaji omogućavaju djeci da rade na zadacima različite težine, primjenjuju različite metode i strategije učenja
- NPP omogućava fleksibilnost u planiranju i programiranju, kako bi se tempo učenja, sadržaji i metode prilagodile potrebama svakog djeteta
- NPP polazi od prethodnog iskustva, znanja i sposobnosti svakog djeteta i gradi na tome
- NPP omogućava djeci da biraju sadržaje, postupke, ili načine rješavanja određenih zadataka i realizacije aktivnosti

Integrirano učenje i poučavanje

Znanja, vještine i kompetencije koje djeca stiču su integrirane tako da djeca mogu razumijeti vezu između ključnih ideja, događaja i procesa, što će im omogućiti da vrše transfer znanja i uče sa razumijevanjem, sagledavajući svijet kao cjelinu.

- U NPP postoji horizontalna i vertikalna povezanost između različitih nastavnih predmeta, koji su povezani u šire nastavne oblasti, i sadržaja
- Postoji smisljena i vremenski usaglašena korelacija između različitih sadržaja i područja rada
- Temeljne vještine stečene u jednoj oblasti koriste se u drugim predmetima omogućavajući djeci da ih primjenjuju i usavršavaju
- NPP omogućava djeci sticanje opšte/šire slike, razumijevanje osnovnih ideja i naučnih koncepata kao i svrhe i mogućnosti primjene naučenog u različitim oblastima

Aktivno učenje i primjena naučenog

Proces poučavanja osigurava da djeca budu aktivni sudionici, da konstruišu razumijevanje naučenog i primjenjuju stečena znanja i vještine u stvarnom životu i svakodnevnim situacijama.

- NPP potiče dijete da samostalno i aktivno dolazi do odgovora na pitanja i konstruiše sopstveno razumijevanje naučenog
- Sadržaji su povezani sa situacijama iz stvarnog života i omogućavaju djeci da primjenjuju znanja u različitom kontekstu
- NPP potiče djecu da razvijaju kreativnost, istražuju, eksperimentišu i zaključuju

Rješavanje problema

Proces učenja i poučavanja potiče djecu da eksperimentišu, postavljaju hipoteze, analiziraju i zaključuju, da budu kreativna i slobodno istražuju svijet oko sebe. Poučavanje vodi ka razumijevanju ključnih naučnih koncepata i rješavanju problemskih situacija pomažući djeci da razvijaju sposobnost mišljenja višeg reda.

- Pored sticanja i usvajanja znanja, NPP je usmjeren na rješavanje problema u autentičnim, životnim situacijama. Pomaže djeci da donose dobre odluke za sebe i steknu važne životne vještine
- Sadržaji, materijali, pitanja i metode potiču razvijanje sposobnosti mišljenja višeg reda (kritičko mišljenje, analiza, sinteza...)
- U NPP-u je akcenat na dubinskom (svrsishodnom i smislenom) izučavanju sadržaja i razumijevanju temeljnih naučnih koncepata i principa, umjesto na površnom pokrivanju širokih oblasti (ide u dubinu, ne u širinu)

Socijalna interakcija

Učenje se odvija u smišljenoj i sadržajnoj socijalnoj interakciji i zahtijeva mnoštvo prilika za saradnju, diskusiju, analizu i refleksiju u paru, maloj i velikoj grupi i sa različitim materijalima.

- Djeca uče u interakciji sa odraslima, vršnjacima i sa različitim materijalima
- Učenje se odvija kroz saradnju i timski rad sa drugima
- Djeci je omogućeno da diskutuju, iznose sopstveno mišljenje, argumentuju ga i saslušaju druga mišljenja

Korištenje izvora znanja

Djeca se potiču da koriste raznovrsne izvore znanja, efikasno i odgovorno koriste informacijsko-komunikacijske tehnologije (ICT), sagledavaju različita stanovišta i donose sopstveni sud. Sadržaji poučavanja su relevantni za djecu i adaptirani na lokalni kontekst.

- Djeca uče da pronalaze i efikasno i odgovorno koriste raznovrsne izvore znanja i informacija - literaturu, resurse u zajednici, ICT (pored udžbenika)
- NPP osigurava da djeca istražuju pojave i stiču znanja uzimajući u obzir drugačije viđenje određenih problema i različite perspektive, razvijajući kritičko mišljenje i sopstveni stav

Okruženje za učenje

Okruženje u kojem djeca uče je sigurno, kulturološki osjetljivo i poticajno, omogućava svakom djetetu da doživi uspjeh, bude samostalno i kompetentno i razvije osjećaj pripadnosti i uvažavanja. Prostor treba biti u funkciji učenja i uređen tako da omogućava interakciju, aktivno učenje i timski rad u učionici.

- NPP je kulturološki osjetljiv, reflektuje raznolike kulture i pomaže djeci da se osjećaju uvaženo i prihvaćeno te razviju sopstveni identitet i višestruke identitete
- NPP omogućava djeci da steknu širu sliku društva i pojava pomažući im da postanu građani svijeta uvažavajući sve kulturne i civilizacijske tekovine
- NPP potiče stvaranje okruženja koje je sigurno, potiče odgovornost i uzajamno pomaganje i nenasilno rješavanje problema

Praćenje i ocjenjivanje

Proces praćenja i ocjenjivanja je u funkciji učenja i pomaganja djeci da razviju sposobnost samoprocjene i postavljanja sopstvenih ciljeva za učenje. Ono je i formativno i sumativno, utemeljeno na unaprijed postavljenim željenim ishodima uz korištenje različitih pristupa i uvažavanje individualnih razlika među djecom.

Partnerstvo sa porodicom i zajednicom

Roditelji su viđeni kao partneri i uvaženi kao prvi i najvažniji učitelji svoje djece, te aktivno uključeni u sve procese koji se dešavaju u učionici i školi. Škola je zajednica koja uči, ali i dio šire zajednice u kojoj gradi partnerstvo sa različitim institucijama, koristi resurse zajednice i dijeli sopstvene resurse u cilju pružanja podrške svakom djetetu i porodici.

- U NPP postoje jasno definisani ishodi učenja koji su razvojno primjereni i logički poredani (od jednostavnijeg ka složenijem)
- Postoje objektivni, usaglašeni i jasno definisani indikatori uspješnosti (kriteriji za ocjenjivanje) za svaki nivo
- Metode, načini procjenjivanja i praćenja razvoja djeteta su raznoliki i uvažavaju individualne razlike posmatrajući dijete kao cjelinu
- Djetetu se daje pravovremena, jasna i smisljena povratna informacija koja mu pomaže da unaprijedi svoje učenje
- Djeca se uključuju u proces samorefleksije i samoprocjenjivanja kao i postavljanja sopstvenih ciljeva za učenje
- Roditelji su viđeni kao važni partneri, izvori znanja i aktivni učesnici u procesu učenja i poučavanja
- Roditelji dobijaju podršku u tome kako pomoći djetetu da uči kod kuće. Domaće zadaće i drugi zadaci za djecu usmjereni su ka primjeni naučenog i razvoju kompetencija u stvarnom životu i utemeljene su na već stečenim znanjima i kompetencijama
- NPP predviđa upoznavanje roditelja sa očekivanim ishodima učenja
- Roditeljima se daju pravovremene i smislene informacije o napredovanju djeteta i pomaže da postave zajedničke ciljeve za dijete u skladu sa unaprijed definisanim ishodima i indikatorima uspješnosti
- Resursi zajednice se koriste za učenje, a djeci se omogućava da djeluju u zajednici

4. REZULTATI ANALIZE

4.1. Organizacija i struktura postojećeg Nastavnog plana i programa

U Konceptiji devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja se navodi da se *Nastavni planovi i programi kantona sastoje od:*

a) Općeg dijela – zajedničke jezgre

b) Posebnog dijela lokalne komponente - dio programa koji daje mogućnost školama, općinama i kantonima da razviju vlastite programe, birajući sadržaje i područja učenja.

U postojećem NPP, međutim, zastupljen je samo Opći dio koji je i analiziran.

Ovdje je važno ukazati na činjenicu da bez lokalne komponente u NPP-u, nastavnicima/nastavnicama i školama nije data profesionalna autonomija u prilagođavanju sadržaja, dinamike i procesa potrebama djece i lokalnom kontekstu, što je jedan od važnih principa Konceptije. Sem toga, bez slobode izbora je i odgovornost škola za postizanje očekivanih rezultata umanjena.

4.1.1. Uvođenje kurikularnog pristupa u planiranju i programiranju nastavnog procesa

Koncepcija devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja usvojena 2004. godine za cilj je imala temeljnu promjenu u pristupu osnovnom obrazovanju. Jedna od najvažnijih novina je uvođenje *kurikularnog* pristupa čije je glavno obilježje prelazak na ishode učenja za razliku od dotadašnjeg koji je bio usmjeren prvenstveno na sadržaj odgojno-obrazovnog procesa.

Naime, tradicionalni NPP polazi od „ulaza“ – što znači da se planiranje temelji na unaprijed propisanom broju časova za određenu oblast, a odgovornost nastavnika/nastavnica se sastoji u tome da prenesu unaprijed određene sadržaje i testiraju djecu kako bi se provjerilo stečeno znanje. Nasuprot ovom pristupu, savremeni kurikulum polazi od rezultata, odnosno ishoda, a planiranje je povezano sa postizanjem željenih ishoda i implicira fleksibilno korištenje vremena, individualizaciju i diferencijaciju. Ovdje se odgovornost nastavnika/nastavnica veže za ishode učenja, a djeca demonstriraju sposobnost primjene naučenog i stečene kompetencije.

U skladu s tim, predviđeno je da se NPP zasniva na jasno definisanim i mjerljivim ishodima učenja, dok su sadržaji, metode i proces poučavanja fleksibilni tako da uvažavaju i uzimaju u obzir individualne razlike među djecom u odnosu na njihovu kognitivnu spremnost, stilove učenja, prethodno iskustvo i interesovanja. **Ishodi učenja** su tvrdnje o tome što se od djeteta očekuje da zna, razumije i/ili da je sposobno pokazati nakon završetka procesa učenja. Oni moraju biti praćeni s prikladnim kriterijima vrednovanja. Zato je važno da oni budu napisani jasno i konkretno, tako da su laki za praćenje i procjenu.

Analiza planova i programa koji su razvijeni prema Koncepciji pokazuje da se ishodi u različitim predmetnim silabusima različito imenuju – od ishoda učenja, očekivanih rezultata, ciljeva, programskih zahtjeva do očekivanih znanja. U nekim slučajevima se kao ishodi zapravo navode aktivnosti djece. Osim toga, ishodi su nejasno formulisani i ne omogućuju ni nastavniku/nastavnici ni djetetu potrebnu jasnoću u pogledu očekivanja, a time i mjerenja napretka i postignuća.

Evo nekih primjera formulacije ishoda učenja:

- *podsticanje kreativnosti* istraživačkog rada i insistiranje na ravnopravnom učešću dječaka i djevojčica u fizičkom i slikovnom materijalu (Matematika 2. razred);
- *mogu se usredsrediti* na sadržaj, slušati s ciljem da čuju informaciju, priču, pjesmu (B/H/S jezik 3. razred)
- *imaće toliko snage* da kažu sebi: «Neću gledati taj film. Bolje je da uradim zadaću, ili da pročitam koju stranicu, ili da to vrijeme posvetim igri, druženju...» (Medijska kultura 3. razred)
- *njegovanje i dalje podsticanje želje i ljubavi* prema učenju engleskog jezika (3. razred)
- *prihvatanje logičkog pristupa* upotrebi naučenog (Engleski jezik 3. razred)
- *koristi kreativnost i maštu* za rješavanje njima primjerenih problema (Matematika 3. razred)

Ovako napisane ishode je gotovo nemoguće mjeriti, a očekivanja u pogledu postignuća su veoma nejasna.

Jednako važan nalaz je taj da postojeći NPP i dalje polazi od sadržaja predmeta, iz čega se razvijaju ciljevi, potom odgojno-obrazovni zadaci, i tek na kraju ishodi. Ovakav postupak je u potpunoj kontradikciji sa novom Konceptijom devetogodišnjeg obrazovanja koja eksplicitno navodi da novi programi trebaju biti «prvenstveno usmjereni na procese i ishode učenja, više nego na predstavljanje sadržaja pojedinih akademskih disciplina».

4.1.2. Reorganizacija NPP prema odgojno-obrazovnim područjima i razvojnim ciklusima (trijadama)

Konceptijom je predviđeno da transformacija postojećeg koncepta osnovnog obrazovanja kreće uvođenjem devete godine u obavezni odgoj i obrazovanje, koji je podijeljen je u tri ciklusa. Ciklusi trebaju biti međusobno organizacijski, sadržajno i metodički povezani. Oni predstavljaju razvojna razdoblja djeteta i obuhvataju tri godine školovanja. Ciklusi čine jednu cjelinu sa zajedničkim odgojno-obrazovnim ciljevima, odnosno očekivanjima šta dijete treba postići u određenom razvojnom ciklusu.

Obrazovni ciklusi također služe za planiranje i programiranje odgojno-obrazovnih područja vodeći se principima povezanosti i smislene usklađenosti. Konceptija je definisala da se NPP u obaveznom osnovnom obrazovanju organizira kroz šest obrazovnih oblasti:

1. Jezici,
2. Društvene znanosti,
3. Prirodne znanosti i matematika,
4. Tehnika i informatičke tehnologije,
5. Umjetnosti,
6. Tjelesni i zdravstveni odgoj.

Uvođenjem obrazovnih oblasti sistemski se uspostavlja povezanost unutar školskog programa, čime se omogućava da djeca znanja i vještine razvijene unutar jednog predmeta primjenjuju u kontekstu drugih predmeta, kao i da shvate njihovu međusobnu povezanost i sagledaju veze između različitih vrsta i oblika znanja (deklarativnih, proceduralnih, itd.).

Analiza je pokazala da NPP u formi jedinstvenog dokumenta ne postoji. NPP za svaki razred je dat kao izdvojena cjelina. Zbog nepostojanja takvog dokumenta izuzetno je teško pratiti cjelovitu strukturu, i analizirati vertikalnu i horizontalnu povezanost. Ne postoje ni zajednički elementi: ciljevi, generičke kompetencije³, temeljni principi, pedagoška i metodička pojašnjenja i upute, principi vezani za način praćenja i ocjenjivanja, način uključivanja porodice i dr. Pored toga, nedostaju kroskurikularne teme i jasna povezanost oblasti i sadržaja poučavanja.

³ Ključne, transferzalne vještine koje se koriste za širok spektar poslova i život uopšte (temeljna jezička, matematička i ICT pismenost, komunikacijske vještine, rad sa drugima, sposobnost mišljenja, vještine vezane za život i zapošljavanje te djelovanje u zajednici i dr.)

Rezultati analize postojećeg Nastavnog plana i programa za osnovnu školu također pokazuju da, osim što je uveo *formalne* promjene u vidu devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja podijeljenog u tri ciklusa, NPP je suštinski zadržao sve karakteristike tradicionalnog programa sa unaprijed zadatim sadržajima koji su odvojeni u posebne predmete, bez cjelovite strukture i ishoda po trijadama, prilagođene razvojnim karakteristikama djece tog uzrasta.

4.1.3. Koherentnost i usklađenost NPP-a

Prema Konceptiji, NPP svakog predmeta treba da sadrži: argumentaciju uloge i značaja predmeta, ciljeve, očekivane ishode učenja, sadržaj, strategije učenja i nastave (didaktičko-metodičke napomene) i smjernice za praćenje i ocjenjivanje.

Analiza je pokazala da su silabusi različitih predmeta strukturalno neujednačeni, a u nekim predmetima oni sadrže potpuno različite elemente. Tako u VI i VIII razredu silabus za B/H/S jezik i književnost ima četiri komponente: književni tekstovi; pojmovi; odgojno-obrazovni zadaci; i ishodi učenja. U predmetu Historija su sljedeće komponente: tematske cjeline; ciljevi i zadaci; očekivani rezultati; vrijednosti, stavovi i ponašanje; i aktivnosti učenika i aktivnosti nastavnika. U Matematici i Muzičkoj kulturi programi sadrže: područja učenja, ciljeve i očekivane rezultate/ishode učenja, dok u Likovnoj kulturi imamo samo dvije komponente: programske sadržaje i ciljeve koji su podijeljeni na *likovno-odgojne* i *likovno-obrazovne*. Ujednačenost na nivou strukture nalazimo samo u silabusima za Historiju, Geografiju, Hemiju i Biologiju. Također, određeni nivo ujednačenosti postoji u silabusima nastave stranog jezika, ali ni ova, iako ujednačena struktura, ne odgovara kurikularnom pristupu i ne omogućava integraciju kurikuluma sa drugim predmetima.

Nasuprot tome, mnogo su zastupljenija ponavljanja i preklapanja unutar istog ili više predmeta u toku nekoliko razreda ili cijelog obrazovnog ciklusa. Primjer koji slijedi smo naveli kao ilustraciju opšteg trenda u NPP-u, a ne kao izdvojen primjer tipičan samo za prvu trijadu osnovnog obrazovanja.

I razred	II razred	III razred
VRIJEDNOSTI, STAVOVI, PONAŠANJE		
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Stvaranje pozitivne slike o školi i školskoj zajednici, ▪ Život i rad u školi se odvija po striktno definiranim pravilima, ▪ Razvijanje pozitivne slike i pozitivnog stava o sebi, ▪ Razvijanje svijesti da smo član organiziranog društva i da se ponašamo po određenim pravilima, ▪ Razvijanje svijesti o obavezama i njihovom ispunjavanju, ▪ Održavanjem higijene radnog prostora, razvijanje svijesti o ekologiji. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pozitivan stav o školi, ▪ Svakodnevno ispunjavanje školskih obaveza, ▪ Ponašanje u skladu sa kućnim redom i odjeljenjskim pravilima, ▪ Razvijanje svijesti o pripadnosti školskoj zajednici, ▪ Svakom pravu prethode obaveze, ▪ Higijena nije obaveza samo pojedinaca, već briga svih članova škole. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Pozitivan stav o školi, ▪ Svakodnevno ispunjavanje školskih obaveza, ▪ Ponašanje u skladu sa kućnim redom i odjeljenjskim pravilima, ▪ Razvijanje svijesti o pripadnosti školskoj zajednici, ▪ Svakom pravu prethode obaveze, ▪ Higijena nije obaveza samo pojedinaca, već briga svih članova škole.

Nejasna struktura NPP-a, nepostojanje ujednačene metodologije u njegovoj izradi i, usudićemo se konstatovati, nepoznavanje pedagoških i didaktičko-metodičkih principa u izradi NPP, doveli su do toga da finalni dokument ne zadovoljava osnovne profesionalne kriterije i ne može obezbjediti kvalitet odgojno-obrazovne prakse.

4.1.4. Preglednost, jezik i razumljivost NPP-a

Jezik NPP-a je administrativan, formalan i zbunjujući. Tekst nije lektorisan i ima nedopustivo mnogo pravopisnih i materijalnih grešaka. Čitanje i razumijevanje je dodatno otežano jer dokument nije tehnički uređen: nema jasnih poglavlja, naslovi su nejednake veličine, fontovi se razlikuju (vrsta, veličina, boja), koriste se aplikacije iz clip arta, tabele su neuređene, pa cijeli dokument stvara dojam nemara i neprofesionalnosti.

Nastavni planovi i programi nisu potpisani. Ne zna se ko je odgovoran za njihov sadržaj, niti na koji način je proveden postupak recenziranja i odobravanja. S obzirom na važnost dokumenta, i na ogromna sredstva i resurse koja angažuje, ove procedure bi u budućnosti morale biti transparentne, sa jasno određenim kriterijima izrade NPP-a i profesionalnom odgovornošću autora.

Pored toga, predmetni silabusu su izuzetno obimni, a cjelokupan NPP za sve razrede devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja ima 1105 strana:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
60	50	63	99	184	169	184	157	149

Ovo su neki primjeri koji ilustruju nerazumljivost jezika kojim je NPP pisan:

Nastavni program konceptijski odgovara shvatanju osnovnih saznanja o pojavama i procesima koje su vidljive i spadaju u domen prirodnogeografskih i društvenogeografskih pojava i procesa. Nastavni program omogućava shvatanje i apstraktnih geografskih znanja putem otkrivajućeg učenja. (Geografija za VI razred)

Učenici ovog uzrasta ne uče jezik samo imitiranjem i stvaranjem jezičkih navika nego svjesnim uvidom u njegove zakonitosti. Oni počinju dakle stjecati i znanje o jeziku koristeći se već naučenim jezičkim kategorijama iz maternjeg jezika. (Engleski jezik za VI razred)

Očekivani rezultat: učenici pokazuju zainteresovanost i ljubav prema tehnici... (Tehnička kultura za VI razred)

NPP za predmet Maternji jezik je karakterističan po tome što je pisan jezikom koji je izuzetno kroatiziran, i koristi riječi koje nisu u svakodnevnoj upotrebi u školama kao što su: rabiti, računalno, usklik, skupina, uporaba, istooblične riječi, sročnost i slično. U vezi sa ovim, potrebno je postaviti pitanje zašto je naziv ovog predmeta *Maternji jezik*, ako imamo u vidu da je Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju u Članu 7. definisao ime jezika kao bosanski/hrvatski/srpski.

4.2. Pedagoški principi

Nastavni plan i program za devetogodišnju osnovnu školu analiziran je prema uzorcima iz svake trijade, za III, VI i VIII razred, primjenom izrađenih indikatora prema specifičnim principima za izradu kurikuluma.

4.2.1. Princip individualizacije i diferencijacije

U središtu nove koncepcije je dijete, njegovi interesi i potrebe. Svakom djetetu treba osigurati jednake mogućnosti obrazovanja i ostvariti uzajamnu saradnju djeteta i nastavnika/nastavnice u procesu učenja i nastave, te u kontekstu toga naše osnovno obrazovanje učiniti što je više moguće, usporedivim i kompatibilnim osnovnom obrazovanju sa razvijenim zemljama Europe i svijeta.⁴

Princip individualizacije i diferencijacije polazi od uvjerenja da je svako dijete rođeno sa sposobnošću da uči i razvija se⁵, te da obrazovanje prepoznaje i uvažava mogućnosti, potrebe i interesovanja svakog djeteta pomažući mu da razvije svoje pune potencijale. U razvoju kurikuluma moramo imati na umu da svako dijete ima različite sposobnosti, obrazovne potrebe, stilove učenja, interesovanja i druge karakteristike, te da je neophodno promišljati o načinima na koje možemo osigurati optimalan razvoj za svako dijete. Osim toga, razvoj djeteta se ne odvija ravnom uzlaznom linijom, pa je važno da kurikulum bude dovoljno fleksibilan i da omogućava nastavniku/nastavnici da donosi odluke i prilagođava tempo, dinamiku, nivo složenosti, pristupe, metode i druge postupke potrebama djeteta. Djeca trebaju imati prilike da biraju sadržaje, aktivnosti, način rada i prezentiranja sadržaja, što potiče razvoj samopouzdanja, rješavanja problema i pomaže djeci da postanu samostaljnija u procesu učenja.⁶

Ciljevi su individualizirani i diferencirani u skladu sa potrebama i sposobnostima svakog djeteta

Postupci, metode i sadržaji omogućavaju djeci da rade na zadacima različite težine, primjenjuju različite metode i strategije učenja

NPP omogućava fleksibilnost u planiranju i programiranju

NPP polazi od prethodnog iskustva, znanja i sposobnosti svakog djeteta

Djeci je omogućeno da biraju sadržaje, postupke, ili načine rješavanja određenih zadataka i realizacije aktivnosti

Postojeći NPP-i uglavnom ne prate princip individualizacije i diferencijacije. Prije svega, NPP-i polaze od unaprijed zadatih sadržaja, što je naročito izraženo u višim razredima. Ustvari, programi su u potpunosti zadržali svoju preskriptivnu funkciju tako da ne možemo govoriti niti o mogućnosti da sama djeca učestvuju u odabiru sadržaja, postupaka ili načina realizacije određenih aktivnosti ili rješavanja problema. Broj sati za određena područja je uglavnom unaprijed definiran, što smanjuje fleksibilnost u planiranju i programiranju i usklađivanju dinamike učenja u skladu sa potrebama i mogućnostima djece.

⁴ Svi uvodni dijelovi za pedagoške principe su preuzeti iz Koncepcije za devetogodišnje osnovno obrazovanje, i u daljnjem tekstu se neće posebno navoditi izvor

⁵ Dr. Jack P. Shonkoff - The Neuroscience of Nurturing Neurons

⁶ Epstein, 2007 *The intentional teacher: Choosing the best strategies for young children's learning*. Washington, D.C.: National Association for the Education of Young Children.

Sam pojam inkluzije, čija implementacija zahtijeva individualizaciju i diferencijaciju, različito se tumači i „prevodi“ u NPP-u. U pojedinim razredima i predmetima napomene vezane za inkluziju odnose se isključivo na djecu sa poteškoćama u razvoju (ponegdje se koristi i termin „djeca sa posebnim potrebama“, ali se i dalje sadržaj uglavnom odnosi samo na djecu sa poteškoćama u učenju) te, u nekim slučajevima, i na „nadarenu djecu“. Za pojedine razrede izrađen je zaseban program za djecu sa određenim poteškoćama (Down Syndrom, djeca sa oštećenjem sluha i dr.), što je u suprotnosti sa samim konceptom inkluzije utemeljene na pravu svakog djeteta da bude uključeno i aktivno participira u obrazovnom procesu. Ovakav koncept više govori o integraciji, dijeleći NPP na onaj za „prosječnu djecu“ i poseban NPP za „one druge“.

U NPP nalazimo i na posebne upute vezane za «prilagođavanje postupaka u radu sa djecom sa poteškoćama». Paradoksalno je da bi ove upute trebale biti primjenjivane u radu sa svakim djetetom, ali i tada (kao i u slučaju djece sa određenim specifičnim poteškoćama), ovakve napomene ne mogu biti univerzalne jer su potrebe svakog djeteta različite.

Evo nekoliko primjera navedenih uputa:

- *Često poticati učenika na govorno izražavanje, uvijek dati primjer kako će se pričati, najbolje je da to uradi neki drugi učenik, kako bi bilo jasno šta se od učenika očekuje,*
- *Materijale i sadržaje vezati za konkretne situacije,*
- *Individualno pristupati djetetu, savjetovati ga i bodriti,*
- *Uvijek davati primjer prije nego damo zadatak djetetu,*
- *Uključivati dijete u grupne aktivnosti, gdje će se i ono isticati,*
- *Rad bazirati na djetetovim interesovanjima,*
- *Uključivanje djeteta u pripreme za rad u učionici,*
- *Razvijati osjećaj pripadnosti grupi-kroz igru,*
- *Učestvovanje učenika u pripremanju i izvođenju zadataka.*

U didaktičko-metodičkim napomenama vezanim za strani jezik (u VI i VIII razredu) dio koji se odnosi na Rad s djecom s posebnim potrebama sadrži samo jednu rečenicu: *Ukoliko se ukaže takva potreba, rad sa ovom djecom treba da se odvija prema prilagođenom programu.*

4.2.2. Integrisano učenje i poučavanje

Povezivanjem sadržaja u kurikulumu izbjegava se nepotrebno ponavljanje i preklapanje nastavnih sadržaja, omogućava da se srodni sadržaji iz više različitih predmeta integriraju, uspostavljaju suštinske, sadržajne i druge veze među predmetima iz iste obrazovne oblasti, omogućava i podržava tematsko, projektno i problemsko koncipiranje nastavnih sadržaja, omogućava upoznavanje i sagledavanje fenomena iz perspektive različitih znanosti, odnosno umjetničkih disciplina, omogućava da složenost gradiva bude

prilagođena uzrastu i razvojnim potrebama učenika, omogućava da učenik razvija i gradi konceptualni sistem pojmova, te da učenici, znanja i vještine razvijene unutar jednih predmeta, primjenjuju u kontekstima drugih, kao i da shvate njihovu međusobnu povezanost i sagledaju veze između različitih vrsta i oblika znanja (deklarativnih, proceduralnih, itd.).

Integrirani kurikulum predstavlja efikasan način poučavanja kojim se omogućava smisleno učenje, rješavanje problemskih situacija koje nadilaze puko poznavanje i pamćenje činjenica i čini znanje trajnijim i svrsishodnijim. Princip integrisanog učenja i poučavanja se u planovima i programima, između ostalog, reflektuje kroz vertikalnu i horizontalnu sadržajnu, tematsku i/ili konceptualnu povezanost različitih nastavnih predmeta, kao i kroz korištenje i primjenu stečenih znanja i vještina u različitim predmetnim područjima.⁷

Analiza cjelovitog NPP ukazuje na to da on nije utemeljen na principima integracije sadržaja i da ne osigurava ni vertikalnu ni horizontalnu povezanost i usaglašenost oblasti i sadržaja poučavanja, kao ni ciljeva i željenih ishoda. Niti NPP u cjelini, kao ni NPP-i za određene razrede, nemaju definisane ključne generičke vještine/kompetencije koje se žele razviti kod svakog djeteta (sposobnost kritičkog mišljenja, komunikacijske vještine, rad u timu i sl.), čime bi se osigurala zajednička usmjerenost ka postavljenim ciljevima, kao ni kroskurikularne oblasti i sadržaje koji se izučavaju kroz sva predmetna područja (npr. Interkulturalno obrazovanje, demokratija, zdravlje, nenasilje, ekologija i sl). Osim toga, ne vidi se ni veza između korištenja specifičnih kompetencija u više predmetnih područja.

Analizirajući NPP za III razred, kada je integracija sadržaja ne samo poželjna nego i lakše izvodiva, uočljivo je da su sadržaji potpuno nepovezani. Očigledno je da su pojedina područja razvijali stručnjaci za pojedine oblasti jer su one usmjerene gotovo isključivo na usko definisane kompetencije (muziciranje, slikanje i sl.), a ne na uočavanje ključnih koncepata, usvajanje znanja i vještina koji se mogu primjenjivati i u drugim oblastima. Već na prvi pogled uočljive su mogućnosti za integraciju kurikuluma (korištenje ilustracija u nastavi jezika, slikanju geografskih pojmova koje olakšava razumijevanje i snalaženje na karti, ilustracije životinja sa uočavanjem detalja vezanih za građu, način života, pejzaž kao osnova za razumijevanje prostora; matematički proračuni vezani za oblasti koje se izučavaju iz predmeta moja okolina, tekstovi i muzika koji se vežu za izučavanje BiH i mnogi drugi). Uprkos tome integracija nije predviđena i program djeluje prenatrpan, sa puno preklapanja, što onemogućava da se vrijeme za rad sa djecom efikasno i

U NPP postoji horizontalna i vertikalna povezanost između različitih nastavnih predmeta

Postoji smisljena i vremenski usaglašena korelacija između različitih sadržaja i područja rada

Temeljne vještine stečene u jednoj oblasti koriste se u drugim predmetima omogućavajući djeci da ih primjenjuju i usavršavaju

NPP omogućava djeci sticanje opšte/šire slike, razumijevanje osnovnih ideja i naučnih koncepata kao i svrhe i mogućnosti primjene naučenog u različitim oblastima

⁷ Caine, Renate Nummela and Geoffrey Caine. *Making Connections: Teaching and the Human Brain*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 1992

funkcionalno koristi. Didaktičko-metodičke napomene (ili kako se u određenim silabusima navodi – metodološke napomene) dotiču se pitanja integrisanja sadržaja, ali tako da sam pristup i proces nije jasno definisan, niti je razumljivo na kakav interdisciplinarni pristup se misli. Tako se naprimjer u NPP-u za predmet *Moja okolina – ekološki odgoj* navodi da je «*u svim oblastima sadržaj povezan sa drugima školskim predmetima*»:

- *crtanjem, oblikovanjem (Likovna kultura)*
- *plesom, igrom (Tjelesna i zdravstvena kultura)*
- *pjevanjem (Muzička kultura)*
- *brojanjem (Matematika)*
- *praznici (Vjeronauka)*
- *opisivanje (Maternji jezik i književnost)*
- *zajedničkom šetnjom kroz park, prirodu i sl. (Moja okolina - ekološki odgoj)».*

Da bismo vidjeli da li u NPP-u postoji horizontalna i vertikalna povezanost između različitih nastavnih predmeta, upoređeni su sadržaji predmeta *Maternji jezik i književnost* iz područja gramatike sa sadržajima gramatike stranih jezika za VI i VIII razred te je uočeno da se iz Maternjeg jezika uče antonimi i sinonimi, zamjenice, prijedlozi i prilozi, glagolski prilozi, te rečenica i njeni dijelovi, sintaksa, a iz Engleskog jezika su u gramatici za isti uzrast vrste riječi (imenice, pridjevi, zamjenice, glagoli) i red riječi u rečenici. U Njemačkom jeziku također se uče vrste riječi, ali se ne radi o sintaksi. Ovi sadržaji su djelimično povezani. Međutim, u stranim jezicima su istaknute teme koje se obrađuju (u Engleskom: porodica, prijateljstvo, nauka i tehnologija, zdravlje i kondicija, praznici i tradicija, sredstva informiranja), a u Njemačkom (život u porodici, slobodno vrijeme, nastavne i vannastavne aktivnosti, život u gradu, bavljenje sportom, jelo, piće, odlazak u restoran, zemlje njemačkog govornog područja, i moja domovina). Poneka se tema preklapa među stranim jezicima, dok se slične teme (kroz pregled ponuđenih tekstova) ne obrađuju u Maternjem jeziku i književnosti.

U NPP za VI razred, recimo, iz oblasti Historije na kraju školske godine uči *Stari Rim*, a iz Tehničke kulture se izučava *građevinska baština BiH, historijski pregledi i ilustracije građevina iz osmanskog i austrougarskog perioda*. U VIII razredu iz Historije se uči humanizam i renesansa, novi vijek do XIX stoljeća, istovremeno se u Geografiji izučavaju Azija, Afrika, Amerika, Australija i Okeanija, a u Muzičkoj kulturi pjesme naše baštine i drugih naroda. Biologija za VIII razred izučava ekologiju i eko-sisteme, dok se djeca u Hemiji uče o važnosti hemije, o tvarima, hemijskoj sistematici, hemijskim zakonima i reakcijama, vrstama hemijskih spojeva i nemetalima što pruža mogućnost korelacije ova dva predmeta, ali se ona nigdje ne pominje, dok se sa temama iz fizike vrlo malo poklapa (međudjelovanje sila, kretanje i sile, pritisak, energija i rad). U Matematici je naglašena korelacija između fizike i matematike i obrnuto, ali ne sa drugim predmetima. U Likovnoj kulturi naglašena je korelacija sa svim predmetima dok u Muzičkoj kulturi uopće nije; u Biologiji se zanemaruje činjenica da je ekologija interdisciplinarna oblast koju bi trebalo izučavati u svim predmetima.

U zaključku, u analiziranim predmetima postoji vrlo mala horizontalna povezanost sadržaja i oblasti koje se izučavaju, što otežava integrisano poučavanje. Također iz pregledanih NPP-ova nije vidljivo da se temeljne vještine stečene u jednoj oblasti koriste u drugim, mada se često u didaktičko-metodičkim napomenama upućuje na korelaciju.

4.2.3. Aktivno učenje i primjena naučenog

Savremena škola kod djeteta treba da razvije potrebu praktičnog djelovanja i aktivnog odnosa prema gotovo svim pitanjima, problemima i izazovima iz njihove životne sredine. Pozitivan odnos prema svakom radu i sposobnost za izvođenje određenog konkretnog djelovanja i poslovanja, primjena teorijskih znanja i zamisli u praksi, prosudba stvarnih dimenzija naše svakidašnjice, izvediv je zadatak moderne škole. U primjeni metoda će dominirati polimetodizam i metode u kojima djeca aktivno sudjeluju u nastavnoj spoznaji.

Proces aktivnog učenja ili učenja kroz djelovanje i primjenu naučenog svoje uporište nalazi u konstruktivističkim teorijama učenja (Piaget, Vygotsky, Dewey, Kolb, Kegan), koje zastupaju stanovište da dijete ne uči kada je pasivni primalac informacija, već kada je aktivno uključeno u proces konstrukcije sopstvenog razumijevanja i znanja. Djeca uče koncepte, kreiraju sopstvene ideje i simbole kroz aktivnu interakciju sa drugima, materijalima i idejama. Primjena naučenog u stvarnim situacijama pomaže djeci da razumiju značenje i smisao onoga što se uči, i osigurava transfer znanja u druge situacije.

NPP potiče dijete da samostalno i aktivno dolazi do odgovora na pitanja i konstruiše sopstveno razumijevanje naučenog

Sadržaji su povezani sa situacijama iz stvarnog života i omogućavaju djeci da primjenjuju znanja u različitom kontekstu

NPP potiče djecu da razvijaju kreativnost, istražuju,

Koliko je pristup aktivnom učenju i poučavanju prisutan u nastavnoj praksi nije jednostavno utvrditi. Međutim, ovaj značajan princip bi morao biti jasno definisan u NPP-u koji, osim ciljeva i željenih ishoda (kao odgovora na pitanja *šta i zašto*), mora sadržavati i metode i postupke, odnosno odgovor na pitanje *kako* – kako djeca uče i kako će doseći postavljene ciljeve.

U NPP za VIII razred napomene vezane za metode i oblike rada su vrlo neujednačene. U nekim predmetima postoji poglavlje Metodičko-didaktičke napomene u kojima se uopćeno govori o metodama. Međutim, u nekim silabusima ne postoji uopće ovo poglavlje (Historija, Geografija, Fizika, Biologija). U poglavlju Metodičko-didaktičke napomene za strani jezik pominje se *favoriziranje interaktivnog i grupnog rada ...te obogaćivanje elementima igre, ritma, dramatizacije...* U Matematici nema nijedne napomene o metodama rada. U Fizici u koloni Aktivnosti nastavnika na više mjesta pominje se „*izvođenje ogleda i nastavnik demonstrira*“. U Hemiji u poglavlju Metodičko-didaktičke napomene se navodi da se učenici podučavaju *kombiniranjem tradicionalnih metoda i aktivnog učenja, interaktivne nastave: problemska, heuristička, programirana, istraživanje, simulacija, projekat, praktični radovi...* U Informatici u didaktičko-metodičkim

napomenama se navodi da se nastavnici trebaju koristiti *uz primjenu svih savremenih oblika i metoda rada koristeći raspoloživa sredstva*....Predmet Katolički vjeronauk sadrži red koji se zove Prijedlozi za metodičku obradu, u Tehničkoj kulturi preporučuje se korištenje *različitih modela interaktivne nastave*. Dakle, o metodama rada se govori vrlo malo i to uglavnom uopćeno.

U NPP-u za III razred postoje primjeri koji ukazuju na samostalne aktivnosti djece i primjenu naučenog u realnim situacijama. Ovo se odnosi na određena predmetna područja kao što su Moja okolina i Engleski jezik, a sugerisane aktivnosti su *igre uloga, učešće u životu zajednice, praktične aktivnosti*. Ipak, ova tendencija nije ujednačena niti u ovim, a ni u ostalim predmetima. Nastava Maternjeg jezika, koja je ključna za razumijevanje svih drugih područja, uglavnom je usmjerena na prepričavanje, prepisivanje i slične aktivnosti koje ne stavljaju dijete u aktivnu ulogu i razvijanje sopstvenog razumijevanja naučenog. Isto se odnosi i na nastavu Maternjeg jezika VI i VIII razreda jer akcenat nije na svrsishodnom i smislenom izučavanju i razumijevanju temeljnih naučnih koncepata i principa. U navedenom predmetu nije naglašeno da su sadržaji povezani sa situacijom iz stvarnog života i da omogućavaju djeci da primjenjuju znanja u različitim kontekstima - toga nema čak ni u didaktičkim napomenama. U nekim predmetima postoji povezanost tema sa situacijama iz stvarnog života kao recimo iz stranih jezika (Porodica, Prijateljstvo, Škola, Zdravlje i dobra kondicija) kao i pojedine teme iz Biologije, Fizike (recimo: kretanje tijela, primjeri različitih pritisaka iz okoline, mjerenje temperature tijela); a u Geografiji je na jednom mjestu naglašeno da treba „*razvijati navike štednje resursa*“.

U didaktičko-metodičkim napomenama za III razred date su neke ideje o tome kako poticati osamostaljivanje djece i osposobiti ih za učenje. Međutim, kao i u ostalim slučajevima, ovi primjeri su suviše uopšteni i ne reflektuju pricip o kojem govore. Evo primjera:

Učenici će da:

- *razvijaju pozitivan stav prema učenju jezika*
- *budu odgovorni i aktivni u situacijama kada se uči jezik*
- *koriste ključne metode iz prakse pri radu u parovima ili malim grupama*
- *ocjenjuju svoje aktivnosti i aktivnosti svojih drugova iz razreda, kao i nivo svog i njihovog znanja u odnosu na postavljene ciljeve*

Kada su u pitanju oblici, metode (strategije, tehnike) koje se primjenjuju u procesu učenja i poučavanja, zapažamo terminološku neusaglašenost, ali i nepoznavanje osnovnih principa nastavnog procesa.

U najvećem broju tabela nije definisana kolona koja ukazuje na metode rada u nastavi, ali zato postoje kolone „aktivnost učenika i aktivnost nastavnika (ponegdje je posljednjoj koloni dodato: organizacija i metode nastave i učenja, ocjenjivanje). Međutim, u ovim kolonama opet nalazimo na izuzetno uopštene upute kao naprimjer:

Aktivnost učenika:

- *Ispunjavanje domaćih zadataka*
- *Saradnja, posmatranje, prikupljanje informacija, dogovaranje, diskutiranje, razmjena iskustava, predviđanje*
- *Posmatranje, zaključivanje*
- *Učestvuju u svim etapama i oblicima rada (grupa, tim, par)*

Aktivnost nastavnika:

- *Stavlja naglasak na razumijevanje osnovnih matematičkih pojmova*
- *Pomaže djeci da poboljšaju izražavanje svojih matematičkih ideja i zapažanja*
- *Posmatranje i procjenjivanje*
- *Osmišljavanje igara u učionici*
- *Organizacija praktičnih vježbi*
- *Saradnja sa roditeljima*

Puko nabranje i uopšteno navođenje ovih aktivnosti ne ukazuju na način primjene različitih oblika i metoda (strategija, tehnika) koje će se koristiti u procesu učenja i poučavanja određene oblasti, kako bi se osiguralo postizanje očekivanih ciljeva i ishoda učenja za svako dijete.

4.2.4. Rješavanje problema

Napuštaju se strategije učenja i poučavanja svojstvene frontalnom radu i jednosmjernom komuniciranju u razredu, a umjesto njih dolaze strategije problemskog učenja, učenja putem otkrića, integrativnog učenja, akcelerativnog učenja, učenje softverskih paketa i istraživačko učenje. Sve strategije polaze od djetetovih specifičnih sposobnosti i njegovih drugih bitnih kvaliteta značajnih za razvoj u konkretnom nastavnom području. Strategije nastavnika/nastavnice trebaju da budu komplementarne sa spomenutim strategijama djeteta i da se ogledaju u stvaranju demokratske klime za ugodno i efikasno učenje. Nastavnik/nastavnica napušta strategije „predavanja“, „davanja gotovih znanja“ i razvija strategije koordiniranja, vođenja, usmjeravanja, poticanja, motiviranja i davanja povratnih informacija.“

NPP je usmjeren na rješavanje problema u autentičnim, životnim situacijama

Sadržaji, materijali, pitanja i metode potiču razvijanje sposobnosti mišljenja višeg reda

Akcent je na svrsishodnom i smislenom izučavanju sadržaja i razumijevanju temeljnih naučnih koncepata i principa

Proces učenja i poučavanja koji vodi ka razumijevanju ključnih kompetencija i razvija sposobnost učenja cijeloga života, mora djeci pružati niz prilika da eksperimentišu, postavljaju hipoteze, analiziraju i zaključuju, da budu kreativna i slobodno istražuju svijet oko sebe. Ono se bazira na rješavanju problemskih situacija i pomaže djeci da razvijaju sposobnost mišljenja višeg reda koje podrazumijeva analizu, sintezu i evaluaciju

(ili analizu, evaluaciju i kreaciju)⁸. Puko zapamćivanje i razumijevanje određenih pojmova i činjenica nalazi se na najnižem nivou taksonomije i ne osigurava dublje i trajnije učenje.

Generalno gledano, postojeći NPP nije utemeljen na ovom pristupu poučavanju jer njime uglavnom dominiraju unaprijed propisani sadržaji i činjenice koje ne upućuju na načine na koji djeca mogu, njihovom primjenom u određenom kontekstu, rješavati stvarne probleme. U NPP nije vidljivo ni kako se potiče razvijanje sposobnosti višeg reda koje zahtijeva dublje izučavanje određene oblasti a ne, kao što je to slučaj u postojećem NPP-u, usvajanje velikog broja sadržaja, površno i u kratkom vremenskom periodu.

Mada u pojedinim predmetima ima ciljeva i zadataka koji su usmjereni na razumijevanje širih ideja, odnosno temeljnih koncepata (npr. *međuvisnost biljnog i životinjskog svijeta i ljudi*) ne vidi se kako će djeca doći do tog razumijevanja niti kako će se ono mjeriti. U didaktičkim napomenama postoje naznake integrisanja kurikuluma i usmjerenost ka razumijevanju ključnih koncepata - ali sam plan i program to ne reflektira. Izuzetno je jak fokus na „znanju“ i pamćenju sadržaja bez vidljive veze s njihovom primjenom; ne usmjerava nastavnika/nastavnicu ka pružanju pomoći djeci da samostalno konstruiraju razumijevanje naučenog, razvijaju samostalnost i više razine mišljenja. I NPP-i za VI i VIII razred, također, ne potiču da djeca uče samostalno i aktivno dolaze do odgovora na pitanja, a izostao je naglasak i na razvoju kreativnosti, poticanje na istraživanje i eksperimentiranje. Tako u VI razredu NPP za Matematiku predviđa aktivnost djece i nastavnika/nastavnica, no sadržaj ovih napomena je toliko uopšten da djeluju kao floskule napisane samo da bi se popunila tabela. Tako je aktivnost djeteta da *pažljivo prati izlaganje nastavnika i učestvuje u radu svojim komentarima i pitanjima, da koristi udžbenik i zbirku zadataka, uredno piše sve informacije koje mu daje nastavnik, a nastavničke aktivnosti: Nastavnik će svojim znanjem i vještinama obraditi nastavne sadržaje tako da učenici usvoje pojmove i definicije i da razumiju i prihvate određene zakonitosti. Nastavnik će od učenika zahtijevati da uredno rade i ravnomjerno raspoređuju crteže na listu papira. Nastavnik postavlja pitanja i traži odgovore.*

U NPP-u za Maternji jezik nije naglašeno da *sadržaji i metode potiču razvijanje mišljenja višeg reda*. U Fizici je istaknuto da *kritički razmatraju pojave u prirodi*, a u Matematici da se *osposobljavaju za analitičko mišljenje*.

Jednostavnom pretragom pojma „rješavanje problema“ u NPP za III razred, pronašli smo samo jedan primjer u nastavi matematike gdje se navodi da će djeca „koristiti mjerenje za rješavanje problema“.

Citat iz NPP za B/H/S jezik i književnost (medijska kultura) oslikava pristup u nastavi usmjeren na učenje činjenica, vježbanje i zapamćivanje, i predstavlja samo jedan u nizu sličnih primjera:

Treba koristiti one oblike pismenih vježbi koji su primjereni učenicima drugog razreda; prepisivanje riječi, rečenica, kraćeg teksta, odgovore na pitanja, dopunjavanje rečenica, sastavljanje rečenica prema slici, pisati čestitku, razglednicu pismo. Radi uvježbavanja tehnike pisanja, praćenja i provjeravanje nivoa postignuća u gramatici i pravopisu koristiti diktate (diktat s komentarom,

⁸ Bloomo i sradnici (1965-1964); Anderson i Krathwohl, 2001

izborni diktat, diktat s predusretanjem pogrešaka, objašnjeni diktat, izborni, stvaralačke diktate). Metodički dobro osmišljenom primjenom diktata u drugom je razredu moguće razvijati pažnju, sposobnost pamćenja, samostalnost i istrajnost u radu.

4.2.5. Socijalna interakcija

Socijalne interakcije imaju suštinsku ulogu u procesu kognitivnog razvoja.⁹ Učenje zahtijeva smišljenu i sadržajnu socijalnu interakciju i mnoštvo prilika za saradnju, diskusiju, analizu i refleksiju u paru, maloj i velikoj grupi i sa različitim materijalima. Djeca uče jedna od drugih i od odraslih, a sticanje viših razina mišljenja ovisi o korištenju govora, pisanja i drugih medija u socijalnoj interakciji. Škola mora postati „zajednica koja uči“, u kojoj se učenje odvija uvijek i na svakom mjestu, u kojoj svi uče jedni od drugih. Isto tako, ne treba zaboraviti da se socijalna interakcija sve više odvija uz korištenje informacijsko komunikacijskih tehnologija (ICT) i da učenje uveliko prevazilazi okvire škole ili mjesta u kojem dijete živi.

Djeca uče u interakciji sa odraslima, vršnjacima i sa različitim materijalima

Učenje se odvija kroz saradnju i timski rad sa drugima

Djeci je omogućeno da diskutuju, iznose sopstveno mišljenje, argumentuju ga i saslušaju druga mišljenja

Pored toga, neke od ključnih kompetencija potrebnih djeci u savremenom svijetu podrazumijevaju sposobnost rada u timu, sposobnost razmjene ideja i mišljenja, sposobnost za pregovaranje i niz drugih socijalnih vještina potrebnih kako bismo „učili živjeti sa drugima“.

Analiza NPP-a ne ukazuje na to da princip socijalne interakcije definiše proces poučavanja, koji je još uvijek usmjeren na samostalni rad djece ili pak frontalni rad. Rad u grupama, zajednički rad na nekim projektima i slično, pominje se u pojedinim predmetima, no to nije konzistentno, niti predstavlja pravilo. Ne vidi se kako se djeca pripremaju za timski i kooperativni rad i učenje, niti kako se sistematski i planski razvijaju socijalne vještine (one nisu navedene kao kompetencije, niti kao željeni ishodi učenja). Kolone u kojima se definiraju zadaci vezani za afektivno područje su veoma uopćene pa djeluju gotovo kao floskula jer su pisani lirski i neprofesionalno (*svjesni su ljepote, pozitivan/ispravan stav prema ...npr. geografskoj karti, prošlosti, ponaša se, slavi...*).

U NPP za VI i VIII razred, u dijelu koji se odnosi na Maternji jezik, nije naglašena socijalna interakcija čak ni među djecom, u Biologiji i Hemiji naglašen je timski rad i rad s nastavnikom/nastavnicom dok nijednom nije roditelj ili neki drugi član porodice ili ekspert iz neke institucije pomenut kao eventualni konsultant ili izvor znanja. U Geografiji je naznačen rad u paru i u grupi te individualni rad. Napominjemo da ove naznake stoje formalno, odsječene od tema koje se izučavaju u toku školske godine i nigdje ne konkretizuju kako se, naprimjer, grupni oblici rada primjenjuju u realizaciji neke od nastavnih jedinica. Štaviše, u pojedinim

⁹ Vygotsky, L. 1934, 1962. *Thought and Language*. Cambridge, Mass.: MIT Press.

predmetima se navodi teza suprotna principu usmjerenom na dijete kao naprimjer da je „*postojanje i njegovanje takmičarskog duha tijesno povezano sa učeničkom motivacijom za učenje jezika*“ (Arapski jezik za IV razred).

Kada su u pitanju oblici rada kojima se potiče socijalna interakcija, dijalog, diskusija, zajedničko rješavanje problema i slično, nailazimo na terminološku konfuziju i puko nabranje:

Svi oblici nastavnog rada koji podrazumijevaju sve jezičke i socijalne aspekte i dinamizme:

- *Rad u grupi, ja s drugima i drugi sa mnom*
- *Rad u paru*
- *Kooperativni rad*
- *Frontalni rad*
- *Individualni rad*
- *Individualizirani rad*
- *Igraonice-maštaonice*
- *Igraonice-radionice*
- *Igraonice-pričaonice*
- *Individualni programi u učionici za sve*

Slične primjere nalazimo i u didaktičko-metodičkim napomenama drugih predmeta (npr. NPP stranog jezika u III razredu), gdje se navodi da "nastavnici trebaju da primjenjuju direktni, frontalni, grupni i individualni pristup", mada je riječ o oblicima rada.

4.2.6. Korištenje raznovrsnih izvora znanja

Efikan nastavni proces treba da omogući djeci da dođu do informacija i stiču znanje na različite načine i iz različitih izvora, istražujući različite perspektive i moguće odgovore. Evropska komisija (2004) je naglasila potrebu za razvojem znanja, vještina i stavova koji omogućavaju korištenje novih tehnologija i digitalnih kompetencija, ključnih za cjeloživotno učenje. Ove kompetencije podrazumijevaju sposobnost za „korištenje multimedijalnih tehnologija za preuzimanje, procjenjivanje, spremanje, kreiranje, prezentiranje i razmjenu informacija, kao i komuniciranje i sudjelovanje u mrežama putem Interneta. Kako navode „ove kompetencije su u vezi sa razvojem logičkog i kritičkog mišljenja, sposobnosti upravljanjem informacijama i razvojem komunikacijskih vještina“.

Savremeni nastavni proces mora osigurati i pripremiti djecu na korištenje različitih izvora znanja, efikasno i odgovorno korištenje savremenih ICT, medija, razviti sposobnost pronalaženja, selekcioniranja i korištenja informacija koje su

Djeca uče da pronalaze i efikasno i odgovorno koriste raznovrsne izvore znanja i informacija - literaturu, resurse u zajednici, ICT (pored udžbenika)

NPP osigurava da djeca istražuju pojave i stiču znanja uzimajući u obzir drugačije viđenje određenih problema i različite perspektive, razvijajući kritičko mišljenje i sopstveni stav

im dostupne i sl. Istovremeno, djeci moramo pomoći da imaju kritički odnos prema informacijama koje dobijaju, da su sposobna sagledati različita stanovišta i donijeti sopstveni sud. Kada su u pitanju sadržaji koji se poučavaju, oni moraju biti odabrani tako da su naučno utemeljeni, aktuelni, relevanti za djecu i prilagođeni lokalnom kontekstu. Sadržaji ne smiju dominirati u nastavi. Iako je ključno da djeca stiču određena faktografska znanja, njihovo korištenje bez kritičke analize, sagledavanja drugih izvora i primjene, nema nikakve svrhe.

U vremenu izaženog tehnološkog napretka, nezaobilaznog i svakodnevnog korištenja različite ICT-e, pristupa mnoštvu informacija koje se stalno mijenjaju, aktuelni odgojno obrazovni sistem se i dalje dominantno oslanja na udžbenike koji nerijetko predstavljaju alternativu NPP-u. Korištenje različitih izvora znanja (osim udžbenika, lektire i drugih propisanih sadržaja) i poučavanje djece kako da ih koriste, ne postoji u NPP kao princip ili pravilo. Tek u pojedinim predmetima (npr. Moja okolina za III razred) spominje se izlazak izvan učionice i korištenje drugih relevantnih izvora. U NPP-u za III razred se niti ne pominje korištenje ICT-a. Iako predmet ICT-a nije predviđen na ovom uzrastu, paradoksalno je previdjeti činjenicu da velika većina (ako ne sva) djece ima pristup i svakodnevno je koristi.

U NPP-u (VIII razred) za Maternji jezik preporučuje se korištenje udžbenika, lektire i TV-a, videomaterijala za medijsku kulturu, ali se ne navode ostali izvori znanja. U Engleskom i Njemačkom jeziku se pominje TV i internet kao izvor znanja pored udžbenika i radne bilježnice. U Biologiji se naglašavaju različiti izvori znanja od udžbenika, štampe, preparata, do živih materijala, ali ne i korištenje ICT-a, kao ni u Fizici. Međutim, u tabelama u kojima postoji kolona *aktivnosti nastavnika* uočljivo je da je najvažniji izvor znanja sam nastavnik/nastavnica. Dakle, nastavnik/nastavnica nije moderator nastavnog procesa, koordinator/ica, već „svemoguća enciklopedija“.

4.2.7. Okruženje za učenje

Pojam *okruženje za učenje* najčešće asocira na fizičko okruženje, prostor i materijale. Efikasno učenje i poučavanje, kao i razvoj djeteta u cjelini podrazumijeva ne samo bogato okruženje (dobra opremljenost didaktičkim i drugim materijalima) nego i „pozitivnu atmosferu i klimu u razredu, osjećaj pripadanja, dobru interakciju i komunikaciju, osjećaj sigurnosti, dobru organizaciju i osjećaj kontrole nad prostorom i materijalima.“¹⁰

Okruženje u kojem djeca uče igra veoma značajnu ulogu i utiče na dinamiku i efikasnost učenja a njegova analiza podrazumijeva psihološke i socijalne, jednako kao i fizičke,

NPP je kulturološki osjetljiv, pomaže djeci da se osjećaju uvaženo i prihvaćeno

Omogućava djeci da steknu širu sliku društva i postanu građani svijeta

NPP potiče stvaranje okruženja koje je sigurno, potiče odgovornost i uzajamno pomaganje

¹⁰ Laevers, F. 2005. *Well-being and involvement in care settings. A process-oriented self-evaluation instrument*. Leuven University, Belgium: Kind & Gezin and Research Centre for Experiential Education.

odnosno prostorne elemente. Djeca uče samo u okruženju koje je sigurno, podržavajuće, poticajno i inkluzivno, koje omogućava svakom djetetu da doživi uspjeh, razvije samostalnost i osjeća se kompetentno, prihvaćeno i uvaženo (bez obzira na spol, nacionalnu i religijsku pripadnost, socio-ekonomski status i dr.). Fizički prostor i svi materijali koji se koriste za učenje i rad u učionici trebaju reflektovati ove potrebe, biti kulturološki osjetljivi, poticati samopouzdanje i samopoštovanje, kao i osjećaj pripadnosti. Prostor treba biti u funkciji učenja a uređenje takvo da omogućava interakciju, aktivno učenje i timski rad u učionici. Važno je napomenuti da učionica nije jedino okruženje za učenje, nego se ono odvija u svim prostorima škole i van nje, a u današnje vrijeme i u „virtuelnom prostoru“, uz korištenje ICT-a. Dijete mora razviti sposobnost da komunicira sa drugim kulturama, uči o njima i sa njima, što je od presudnog značaja za buduće funkcionisanje djeteta u društvu („učiti živjeti sa drugima“).

Aktuelni NPP se ne bavi pitanjem kreiranja sigurnog i stimulativnog okruženja za učenje ili to bar nije jasno diferencirano i struktuirano.

Kada je u pitanju stvaranje sredine koja je inkluzivna i kulturološki osjetljiva, ove teme nisu sastavni dio sadržaja u NPP-u. Prijateljstvo, uvažavanje različitosti i slični termini mogu se pronaći u NPP-u ali, osim u NPP-u za strane jezike, ne obrađuju se teme vezane za različitost, borbu protiv predrasuda, stereotipa i uvažavanje drugih. I u nastavi stranog jezika, interkulturalno obrazovanje se spominje samo u kontekstu razumijevanja i uvažavanja kulture zemalja u kojima se govori taj jezik.

Interkulturalne vještine

Učenici će se:

- *upoznavati sa kulturom svoje zemlje i učiti da je bolje poštuju i cijene*
- *upoznavati se sa nekim osnovnim razlikama između njihove kulture i kulture naroda sa francuskog govornog područja (npr. razlike u upotrebi nekih pozdrava u francuskom jeziku i u maternjem jeziku učenika, npr. Dobro jutro i dobar dan / Bonjour)*
- *učiti da komuniciraju i da se ponašaju u svakodnevnim situacijama na način koji je prirodan za kulturu zemlje čiji jezik uče. Ovo može podrazumijevati npr. uzvike (helas! (Jao!) ili eh bien! (pa lijepo! No!) ta ta ta! (koješta!) tien! (gle!) itd.*

U predmetu Moja okolina (III razred) govori se o zavičaju, ali se nigdje ne navode aktivnosti koje bi potakle djecu na promišljanje o tome ko sve živi u njihovom zavičaju, što je svima zajedničko, što trebaju saznati o onome što nas razlikuje kako bi obogatili vlastito razumijevanje. Slično je i sa NPP-om za VI i VIII razred – u predmetu Maternji jezik i književnost može se shvatiti da je kulturološki osjetljiv samo zato što pisci potječu iz različitih kultura (ali recimo nema nijednog pisca Dalekog istoka, Latinske Amerike što bi djeci omogućilo da upoznaju i te kulture jer to upravo uče iz Geografije). U Historiji se u koloni *vrijednosti, stavovi ponašanje* navodi da se „*njeguje duh tolerancije i demokracije. Učenici razvijaju svijest o višestoljetnoj prisutnosti nacionalnih manjina na prostoru BiH, multietničkoj i kulturnoj zastupljenosti na tlu BiH*“, a da se pri tome ne pominju narodi u BiH niti naglašava interkulturalnost i različitost u drugim

dijelovima svijeta koji se izučavaju (SAD, prostori koji su nekada pripadali Austro-Ugarskoj ili Osmanskom carstvu). U predmetu Hemija u metodičko-didaktičkim napomenama koristi se izraz *ambijent u kojem se učenici osjećaju dobro i sigurno*. Pored toga nigdje se ne poštuje rodna dimenzija pisma, nigdje nemamo uporedno korištenje učenik/učenica, nastavnik/nastavnica o čemu bi svakako trebalo voditi računa.

U metodičko-didaktičkim napomenama ima naznaka i uputa da je potrebno da djeca razvijaju brigu o drugima i okolini i sl. Međutim, te napomene su uopćene, ne reflektiraju se u programu, nema načina na koji će se mjeriti postignuća. Teme vezane za razvoj socijalnih vještina ne postoje u NPP-u za III razred. To vrijedi i za NPP za VI i VIII razred. Samo u NPP za Maternji jezik se na jednom mjestu u koloni *odgojno-obrazovni zadaci* navodi *buđenje plemenitih osjećaja i potrebe da se prevladavaju nepravedni ljudski odnosi koji guše slobodu ličnosti, pravo na samostalno odlučivanje i opredjeljenje*.

4.2.8. Praćenje i ocjenjivanje

Ocjenjivanje učenika je jedna od najdelikatnijih komponenti obrazovnog procesa koja u značajnoj mjeri određuje kvalitet obrazovanja. Za razvoj kvaliteta potrebno je:

- *definirati kriterije ocjenjivanja (standarde obrazovnih postignuća),*
- *razviti novu koncepciju ocjenjivanja, zasnovanu na obrazovnim standardima i na formativnom ocjenjivanju, u kojoj je naglasak na informativnoj, instruktivnoj i razvojno-motivacijskoj funkciji ocjenjivanja,*
- *razviti različite modele i tehnike ocjenjivanja (npr. analitičko, portfolio, participativno, projektno, testovno, proizvodi i vještine, usmena demonstracija, i sl.)*
- *razvijati sposobnosti djece za samoocjenjivanje.*

Proces praćenja i ocjenjivanja je u najdirektnijoj vezi sa procesom učenja i poučavanja, odnosno njihov sastavni dio. Praćenje i procjenjivanje/ocjenjivanje omogućavaju nastavniku/nastavnici da utvrdi kako djeca uče i da li postižu željene ciljeve, predstavlja osnovu za individualizaciju i diferencijaciju kako bi se proces poučavanja prilagodio potrebama djece. Razlikujemo tri vrste procjenjivanja: dijagnostičko (pretprocjenjivanje), formativno (kontinuirano) i sumativno.¹¹ Kriteriji za praćenje i ocjenjivanje moraju biti validni, objektivni, dosljedni i osjetljivi, i omogućavati djeci smislenu povratnu informaciju i postavljanje sopstvenih ciljeva za učenje.

Ishodi učenja su jasno definisani, razvojno primjereni i logički poredani (od jednostavnijeg ka složenijem)

Postoje objektivni, usaglašeni i jasno definisani indikatori uspješnosti (kriteriji za ocjenjivanje)

Metode, načini procjenjivanja i praćenja razvoja djeteta su raznoliki i uvažavaju individualne razlike posmatrajući dijete kao cjelinu

Djetetu se daje pravovremena, jasna i smisljena povratna informacija koja mu pomaže da unaprijedi svoje učenje

Djeca se uključuju u proces samorefleksije i samoprocjenjivanja

¹¹ McTighe, J. and K. O'Connor. 2005. Assessment to promote learning. *Educational Leadership* 63(3): 10–17.

Pitanje ocjenjivanja, jedno je od najkontraverznijih pitanja u analizi NPP-a. Sama činjenica da ishodi učenja nisu jasno i mjerljivo definisani, već u startu onemogućava efikasno praćenje i ocjenjivanje, kriteriji za ocjenjivanje ne postoje, što nastavnicima/nastavnicama, ali i djeci i roditeljima ne daje jasnu sliku o napredovanju i postavljanju ciljeva za dalje učenje.

U NPP-u za III razred praćenje i ocjenjivanje je nejasno jer svaki predmet nudi različite i neujednačene tabele sa definisanim odgojnim, obrazovnim i funkcionalnim ciljevima, a nerijetko je sadržaj u kolonama *odgojni* i *obrazovni ciljevi* potpuno jednak. U NPP za VIII razred o praćenju i ocjenjivanju je pisano u didaktičko-metodičkim napomenama za one predmete koji imaju taj segment, ali uglavnom uopćeno: *«napredovanje učenika treba kontinuirano procjenjivati i vrednovati njihova znanja vodeći računa o individualnim mogućnostima, sposobnostima i sklonostima»*.

Praćenje i ocjenjivanja, kao dio metodičkih uputa, nalazimo samo u NPP-u stranih jezika, ali one ne upućuju, ni sadržajno ni konceptualno, na savremene pristupe ovoj oblasti:

U šestom razredu osnovne škole iskazuju se brojčane ocjene za postignute rezultate u nastavi. Ocjena iz stranog jezika odraz je cjelokupnog učenikovog odnosa prema školskim obavezama, njegovog aktivnog učešća u nastavnom procesu i pokazanih rezultata koje će nastavnik kontinuirano pratiti i ocijeniti. U tu svrhu preporučuju se češće i kraće provjere u formi kratkih petominutnih i desetminutnih testova kao i izrada dvije školske pismene zadaće (po jedna u svakom polugodištu).

Ili primjer opisnog ocjenjivanja (Likovna kultura):

Opisno ocjenjivanje učeničkog «crteža» Subjektivna ocjena subjektivnog «crteža» Likovna pismenost (dobar), likovna kultura (vrlo dobar), likovna kreativnost (odličan). Likovna pismenost bi bila nivo koji svi učenici mogu osvojiti, interes da učenici «crtaju». Likovna kultura je uz «crtež» kod učenika ono kada oni znaju da kažu nešto u umjetnosti i «crtežu». Likovna kreativnost je rijedak neponovljiv subjektivni doživljaj «crteža» koji zavisi od trenutka inspiracije, od učenika i nastavnika, kod onih učenika koji u svom «crtežu» tražeći nešto, odu najdalje. Nastavnici prepoznaju one učenike koji su kreativci i one koji precrtavaju. U udžbeniku su prezentirani kreativni «crteži».

Nužno je napomenuti da djeca nisu uključena u proces samorefleksije i samoprocjenjivanja kao i postavljanja vlastitih ciljeva za učenje. U NPP-ima ne postoje jasno definisani ishodi učenja, ne postoje jasno definisani indikatori uspješnosti za svaki nivo (u predmetu Maternji jezik ishodi su minimalni i maksimalni, u Historiji nisu definirani, u Geografiji, Matematici, Fizici, Hemiji, Muzičkoj i Likovnoj kulturi su nabrojani, ali ne po nivoima). U napomenama za ocjenjivanje u predmetu Likovna kultura za VIII razred je navedeno:

Stav nastavnika bi trebao biti, da učenici koji nisu nadareni ne bi trebali biti 'kažnjeni' slabim ocjenama zato što ih priroda nije obdarila sposobnošću za likovno-kreativno izražavanje/zato što ne posjeduju likovni talent. Prema tome, nastavnik mora imati izbalansiran i istančan osjećaj u procjeni

učeničkih mogućnosti, njihovog zalaganja i konačnog likovnog rezultata. Postoje pedagoško opravdani razlozi da i učenici sa manje izraženim likovnim sposobnostima budu stimulirani i nagrađeni za svoja zalaganja.

U poglavlju didaktičko-metodičke napomene u predmetu Hemija i Matematika postoji dio koji govori o načinu ocjenjivanja i pominje se ocjenjivanje na osnovu sposobnosti i mogućnost samoprocjenjivanja.

4.2.9. Partnerstvo sa zajednicom i porodicom

U novoj koncepciji škole pojačava se uloga roditelja, a škole se obavezuju da izrade programe partnerstva. Roditelji imaju značajni udio u cjelokupnom javnom životu škole i njenom upravljanju kroz Vijeće roditelja i Školski odbor u kojem imaju udio od jedne trećine. Jačanje roditeljskih kompetencija u oblasti razvoja, odgoja i obrazovanja djeteta zahtijeva kontinuiranu i intenzivnu afirmaciju roditeljske uloge, programiranu edukaciju roditelja i korištenje svih potencijala među roditeljima. S obzirom da se dijete odgaja i obrazuje za život u zajednici nužno je uključivanje škole u društvene tokove i život zajednice. Isto tako društvena zajednica treba promišljati mjesto i ulogu škole te shvatiti da bez razumijevanja i ispravnog stava prema školi ona gubi glavnu polugu vlastitog razvoja.

Pregled rezultata mnogobrojnih istraživanja pokazuje da postoje konzistentni, pozitivni i uvjerljivi dokazi da „porodice imaju najveći uticaj na uspjeh djece u učenju tokom cijelog života. Kada škole, porodice i grupe u zajednici rade zajedno kako bi podržali učenje, djeca postižu bolje rezultate, ostaju u školi i završavaju više nivoa školovanja i više vole školu“.¹²

Roditelji su partneri, izvori znanja i aktivni učesnici u procesu učenja i poučavanja

Roditelji dobijaju podršku u tome kako pomoći djetetu da uči kod kuće

Zadaci za djecu usmjereni su ka primjeni naučenog i razvoju kompetencija u stvarnom životu

NPP predviđa upoznavanje roditelja sa očekivanim ishodima učenja

Roditeljima se daju pravovremene i smislene informacije o napredovanju djeteta

Resursi zajednice se koriste za učenje a djeci se omogućava da djeluju u zajednici

U Koncepciji se, takođe, navodi da: „jačanje roditeljskih kompetencija u oblasti razvoja, odgoja i obrazovanja djeteta zahtijeva kontinuiranu i intenzivnu afirmaciju roditeljske uloge, programiranu edukaciju roditelja i korištenje svih potencijala među roditeljima.“

Roditelji trebaju podršku i pomoć kako bi mogli pomoći u odgoju i obrazovanju svoje djece, moraju biti uključeni u razmjenu informacija i donošenje odluka, učestvovati u različitim akcijama kao saradnici, profesionalci, volonteri. Istraživanja pokazuju da uključivanje porodice značajno i trajno utiče na učenje i razvoj ličnosti djeteta.

¹² Pate, P. and P. Andrews. 2006. *NMSA Research summary: Parent involvement*. National Middle School Association (NMSA).

Osim toga, škola je dio šire zajednice i ona mora djelovati i razvijati partnerstvo sa različitim institucijama, koristeći resurse zajednice i dijeleći sopstvene resurse u cilju pružanja podrške svakom djetetu i porodici. Škola potiče djecu da budu aktivni članovi zajednice, učestvuju u različitim akcijama i brinu o ljudima i okruženju.

Partnerstvo sa porodicom i zajednicom nije dio NPP, niti se smatra sastavnim dijelom procesa odgoja i obrazovanja, već se uglavnom tretira kao zasebna aktivnost. Kao i u drugim oblastima, u NPP-u za III razred saradnja i uključivanje porodice je pomenuto u određenim aktivnostima, ali ne kao strateško opredjeljenje i sastavni dio kurikuluma. Međutim u NPP za VI i VIII razred ni u jednom analiziranom predmetu nije predviđeno upoznavanje roditelja sa očekivanim ishodima učenja, kao što se roditelji ne navode ni u jednom NPP-u kao potencijalni izvori znanja i aktivni učesnici u procesu učenja i poučavanja. Slično je i sa korištenjem resursa zajednice koji se spominje samo u jednom predmetu – Biologiji.

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Nova Konceptija devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja koja je usvojena 2004. godine imala je za cilj temeljnu promjenu u pristupu osnovnom obrazovanju. Konceptija je definisala suvremene principe i ciljeve odgojno-obrazovnog procesa, uvela obrazovne oblasti, integrativni pristup, inkluzivnost i individualizaciju u nastavi. Sem toga, u Konceptiji se po prvi put uvodi *kurikularni* pristup u planiranju programiranju odgojno-obrazovnog rada, «koji osim sadržaja, načina i uslova za izvođenje programa, obuhvata i odgovarajuće standarde, kriterije za vrednovanje kvaliteta i uspješnosti izvođenja programa».

Nadalje, u Konceptiji se navodi da «nastavni plan i program osnovne škole mora omogućiti kvalitetno obrazovanje za sve. Kao takav, on prepoznaje, priznaje, uvažava i odgovara na obrazovne potrebe, iskustva i interese svih učenika. On je inkluzivan, otvoren za djecu i odrasle, sa posebnim i drugim potrebama».

Rezultati analize NPP-a međutim, ukazuju da ovi ciljevi nisu postignuti. Slijede glavni zaključci prema područjima analize: Struktura i organizacija NPP-a i Pedagoški principi.

5.1. Struktura i organizacija NPP-a

- Planovi i programi za devetogodišnju osnovnu školu u Kantonu Sarajevo razvijeni prema Konceptiji nisu usvojili predviđeni *kurikularni* pristup u kome se na sistematičan način osmišljavanja, smisleno povezuje i uređuje cjelokupni procesa učenja i poučavanja. Programi i dalje, i unatoč nastojanjima za modernizacijom, imaju prvenstveno preskriptivnu funkciju u kojoj se definiše *šta* djeca uče, *kada* i *po kom redoslijedu*. Oni polaze od sadržaja, kao svog osnovnog elementa, a ne ishoda. Iako je napravljen napor da se uvedu ishodi, oni nisu jasno formulisani niti ujednačeni kroz NPP. U

različitim predmetnim silabusima oni se drugačije imenuju, i zauzimaju različite funkcije. Ova pojmovna i funkcionalna neujednačenost ukazuje na šire nerazumijevanje koncepta koji se nalazi u osnovi kurakularnog principa, koji u postojećem NPP-u ima isključivo nominalni karakter.

- Osim što je uveo *formalne* promjene u vidu devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja podijeljenog u tri ciklusa, NPP je suštinski zadržao sve karakteristike tradicionalnog programa sa unaprijed zadatim sadržajima koji su odvojeni u posebne predmete, bez cjelovite strukture i ishoda po trijadama, prilagođenih razvojnim karakteristikama djece određenog uzrasta. Razvojni ciklusi nisu organizacijski, sadržajno i metodički povezani, a odgojno-obrazovna područja su potpuno zanemarena. Zapravo, NPP u formi jedinstvenog dokumenta ne postoji, on je više zbir predmetnih silabusa. Kao rezultat, povezanost unutar školskog programa je potpuno izostala, a time i mogućnost da djeca znanje i vještine razvijene unutar jednog predmeta primjenjuju u kontekstima drugih, kao i da razumiju međusobnu povezanost između različitih vrsta i oblika znanja.
- Planovi i programi su strukturalno i pojmovno neujednačeni. Sem toga, sadržaji se ponavljaju i preklapanju unutar istog ili više predmeta u toku nekoliko razreda ili cijelog obrazovnog ciklusa. Nejasna struktura NPP, nepostojanje ujednačene metodologije u njegovoj izradi, kao i nedovoljno poznavanje pedagoških i didaktičko-metodičkih principa, dovela je do toga da NPP ne zadovoljava stručne kriterije i ne može obezbijediti kvalitet odgojno-obrazovnog procesa.
- Jezik NPP-a je administrativan, formalan i zbunjujući. Pored toga, predmetni silabusi su izuzetno obimni, a cjelokupan NPP za sve razrede devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja ima 1105 strana. Čitanje i razumijevanje je dodatno otežano jer dokument nije tehnički uređen: nema jasnih poglavlja, naslovi su nejednake veličine, fontovi se razlikuju (vrsta, veličina, boja), koriste se aplikacije iz clip arta, tabele su nesređene.

5.2. Pedagoški principi u NPP

- Postojeći NPP uglavnom ne prati princip individualizacije i diferencijacije. Prije svega, NPP nije usmjeren na dijete, već polazi od unaprijed zadatih sadržaja, programi su zadržali svoju preskriptivnu funkciju, a broj sati za određena područja je uglavnom unaprijed definiran, što smanjuje fleksibilnost u planiranju i programiranju i usklađivanju dinamike učenja u skladu sa potrebama i mogućnostima svakog djeteta. Inkluzija, utemeljena na pravu svakog djeteta na kvalitetno obrazovanje i punu participaciju još uvijek nema svoje uporište u NPP-u koji zasebno tretira odgoj i obrazovanje djece sa poteškoćama, istovremeno zanemarujući činjenicu da je svako dijete jedinstvena i cjelovita ličnost koja ima svoje potrebe, nalazi se na drugom razvojnom stadiju, uči na osoben način i dr.

- Analiza cjelovitog NPP-a ukazuje na to da on nije utemeljen na principima integracije sadržaja i da ne osigurava ni vertikalnu ni horizontalnu povezanost i usaglašenost oblasti i sadržaja poučavanja, kao ni ciljeva i željenih ishoda. NPP za svaki od predmetnih područja razvijen je zasebno, bez uzajamne povezanosti, odnosno uvida u cjelinu i zajedničku usmjerenost ka postizanju ishoda učenja, posebno kada se radi o generičkim (univerzalnim) vještinama i kompetencijama. Znanja i vještine iz jedne oblasti ne koriste se u drugim, čime se onemogućava smisleno učenje i sposobnost primjene znanja u drugom kontekstu. Isto tako, sadržaji unutar jednog predmetnog područja nisu organizovani u veće, logičke cjeline (teme, projekte i dr.), kojima se omogućava usmjerenost ka razumijevanju ključnih koncepata i produbljeno znanje, nego je fokus na sadržajima.
- Način definisanja i struktuiranja nastavnog procesa, odnosno odgovor na pitanje *kako će se određeni sadržaji poučavati*, u NPP-u je veoma neujednačen i veoma uopšten. U didaktičko–metodičkim napomenama, metode, oblici, tehnike strategije i drugi postupci u nastavi se uglavnom nabrajaju, ili se navode uopšteno, bez jasne veze sa željenim ishodima, odnosno postavljenim konkretnim ciljevima i zadacima. I dalje dominira pristup usmjeren na nastavnika/nastavnicu i sadržaje, uz puno aktivnosti koje djecu stavljaju u pasivan položaj primaoca informacija i njihove puke reprodukcije (prepisivanje, prepričavanje i sl).
- Generalno gledajući, NPP nije koncipiran tako da potiče rješavanje problemskih situacija i dublje izučavanje sadržaja. Karakteriše ga obimnost i površni pristup predmetima izučavanja, zahtijevajući od djece da prelaze sa jednog sadržaja na drugi bez dublje analize. Mada u pojedinim predmetima ima ciljeva i zadataka koji su usmjereni na razumijevanje širih ideja, odnosno temeljnih koncepata (npr. *međuvodnost biljnog i životinjskog svijeta i ljudi*) ne vidi se kako će djeca doći do tog razumijevanja niti kako će se ono mjeriti.
- Aktuelni NPP je još uvijek usmjeren na samostalni rad djece ili pak na frontalni rad. Rad u grupama, zajednički rad na nekim projektima i slično, pominje se u pojedinim predmetima, no to nije konzistentno, niti predstavlja pravilo, odnosno najčešće je u formi nabiranja bez strategije za razvoj socijalnih vještina i stvaranje zajednica koje uče. Sama iscjepkanost NPP-a, podijeljenost po razredima i predmetima, ne stvara osnovu za dublju uzajamnu saradnju i uključivanje svih u proces učenja.
- Korištenje raznolikih izvora znanja (osim udžbenika, lektire i drugih propisanih sadržaja) i poučavanje djece kako da ih koriste, ne postoji u aktuelnom NPP-u kao princip ili pravilo. Pojedinih primjera ima, ali zabrinjava nedovoljno naglašavanje potrebe za osposobljavanjem djece da koriste ICT.
- Aktuelni NPP se ne bavi pitanjem kreiranja sigurnog i stimulativnog okruženja za učenje ili to bar nije jasno naznačeno. Kada je u pitanju stvaranje sredine koja je inkluzivna i kulturološki osjetljiva, ove teme nisu sastavni dio sadržaja u NPP-u. I sami sadržaji ne potiču izučavanje drugih kultura na način koji potiče uvažavanje različitosti, ali ni izučavanje o djeci i odraslima koji žive u drugačijim socioekonomskim uslovima, pripadaju manjinskim i drugim grupama, imaju drugačije sposobnosti i

sl. Nasuprot tome, na jednom mjestu se eksplicitno navodi da je uzajamno takmičenje način za poboljšavanje procesa učenja.

- Pitanje ocjenjivanja, jedno je od najkontraverznijih pitanja u analizi NPP-a. Sama činjenica da ishodi učenja nisu jasno i mjerljivo definisani znači da je efikasno praćenje i ocjenjivanje u startu onemogućeno. Sem toga, ne postoje ni kriteriji za ocjenjivanje što nastavnicima/nastavnicama, ali i djeci i roditeljima ne daje jasnu sliku o napredovanju djeteta i postavljanju ciljeva za dalje učenje.
- Partnerstvo sa porodicom i zajednicom nije dio NPP-a, niti se smatra sastavnim dijelom procesa odgoja i obrazovanja, već se uglavnom tretira kao zasebna aktivnost. Uključivanje porodice je pomenuto u određenim aktivnostima, uglavnom u razrednoj nastavi, ali nije predviđeno uključivanje i upoznavanje roditelja sa očekivanim ishodima učenja, niti su prepoznati kao potencijalni izvori znanja i aktivni učesnici u procesu učenja i poučavanja.

U zaključku, nova Konceptija osnovne škole je rezultirala isključivo strukturalnim promjenama u vidu devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja podijeljenog u tri ciklusa. Suštinski, NPP je zadržao sve karakteristike tradicionalnog programa sa krajnje preskriptivnim sadržajima koji su odvojeni u zasebne predmete i dominantno frontalnom metodom rada. Kao takav on ne odgovara ni potrebama savremenog društva ni specifičnim obrazovnim potrebama djeteta.

ZBOG TOGA JE KLJUČNA PREPORUKA OVOG IZVJEŠTAJA DA JE POTREBNO IZRADITI JEDINSTVEN OKVIRNI KURIKULUM ZA DEVETOGODIŠNJE OSNOVNO OBRAZOVANJE, A POTOM I PREDMETNE KURIKULUME.

Okvirni kurikulum bi bio temeljni dokument u kome bi bili definisani svi bitni elementi obrazovnog sistema: vrijednosti, ciljevi, principi, sadržaj i opšti ciljevi obrazovnih područja, metode i proces poučavanja i učenja, praćenje i ocjenjivanje učeničkih postignuća te ocjenjivanje ostvarivanja kurikuluma. Izrada ovako kompleksnog dokumenta zahtijeva izradu metodologije i usaglašavanje svih timova koji bi učestvovali u njegovoj izradi.

Okvirni kurikulum predstavlja osnovu za izradu zajedničkih jezgri, programa za pojedina nastavna područja, kao i školskog i razrednog kurikuluma, čime se omogućava veća fleksibilnost i usmjerenost na ishode, kao i veća profesionalna autonomija i odgovornost svih učesnika u odgojno-obrazovnom procesu.

Pri tome je potrebno dosljedno i sistematično ugraditi temeljne pedagoške principe u sve elemente Okvirnog kurikuluma. Kako bi se to obezbijedilo, Radna grupa je izradila set preporuka koje slijede:

- Kurikulum mora biti **usmjeren na dijete, razvojno primjeren, inkluzivan i fleksibilno strukturiran** kako bi se osigurali preduslovi za razvoj punih potencijala svakog djeteta, uz uvažavanje njihovih individualnih razlika, potreba, mogućnosti, razvojnog stadija i drugih faktora koji utiču na proces

učenja i poučavanja. Kurikulum treba biti usmjeren na ishode, dajući priliku nastavnicima/nastavnicama i školama da dinamiku, tempo, način rada i sadržaje prilagođavaju specifičnim potrebama djece.

- Kurikulum treba osigurati **integriranje NPP-a unutar i među različitim predmetnim područjima**, čime bi se postigla vertikalna i horizontalna sadržajna, tematska i/ili konceptualna povezanost. Kurikulum treba jasno ukazati na način korištenja i primjene stečenih znanja i vještina iz jednog u drugim predmetnim područjima, definisati način sticanja generičkih vještina i kompetencija, te identifikovati sve kroskurikularne oblasti (demokratija, interkulturalnost, zdravlje, ekologija i dr.) koje bi bile podržane kroz sva predmetna područja.
- U cjelom konceptu koji podrazumijeva ciljeve (šta će se poučavati), ishode (šte se želi postići), procese (kako ćemo to postići) i praćenje i vrednovanje (kako ćemo znati da smo to postigli), sam proces je, posebno za nastavnike/nastavnice, praktičare, od ključnog značaja i još uvijek jedna od najvećih prepreka koju novi kurikulum treba prevazići. Kurikulum usmjeren na dijete mora **reflektovati savremene teorije učenja i pomoći nastavnicima/nastavnicama da unaprijede proces učenja i poučavanja**, stvarajući okruženje u kojem će djeca postati aktivni učesnici i razvijati sposobnosti za učenje cijeloga života.
- Kurikulum usmjeren na ishode, treba da pruži mnoštvo mogućnosti da se određeni **sadržaji i činjenice organizuju oko širih naučnih koncepata**¹³, izučavaju dubinski i sa razumijevanjem, uz fokus na razvijanju **sposobnosti mišljenja višeg reda**. Ishodi učenja moraju usmjeravati proces učenja i poučavanja kojim se osigurava osposobljavanje djece za rješavanje problemskih situacija, transfer znanja i samostalno zaključivanje.
- Prilikom izrade kurikuluma treba voditi računa o tome da proces učenja i poučavanja treba biti organizovan tako da **pruža mnoštvo prilika za različite forme socijalne interakcije**. Frontalni rad treba biti sveden na najmanju mjeru, osiguravajući da djeca rade u parovima, grupama (unutar odjeljenja ali i šire) i uključe se u smislenu raspravu, dijalog, rješavanje problema i druge aktivnosti koje poboljšavaju efekte učenja i potiču stvaranje socijalnih mreža i socijalnu koheziju.
- Razvoj kurikuluma, a posljedično i izrada savremenih udžbenika, mora naglašavati potrebu i pružati mogućnosti da djeca koriste **raznolike izvore znanja, razmatraju probleme sa različitim aspektata i perspektiva, i svakodnevno i odgovorno koriste ICT**. Kada su u pitanju sadržaji koji se poučavaju, oni moraju biti odabrani tako da su naučno utemeljeni, aktuelni, relevantni za djecu i da ih je moguće

¹³ Pod konceptima podrazumijevamo široke, univerzalne ideje, mentalne slike, koje su u osnovi svih naučnih oblasti i prenosive su u druge (svjetlost, zajednica, revolucija, prostor, ciklična promjena i dr.). Poučavanje utemeljeno na konceptima polazi od širih ideja koje želimo da sva djeca razumiju i stavlja činjenice u širi kontekst, čime se kod djece potiču više razine mišljenja (analizu, klasifikaciju, poređenje, zaključivanje, postavljanje hipoteza i dr.), omogućava transfer znanja, odnosno razumijevanja toga *zašto* se nešto izučava.

adaptirati na lokalni kontekst. Sadržaji koji se koriste moraju biti predmet kritičke analize, uz sagledavanje drugih izvora i načina primjene.

- Kurikulum mora biti kulturološki osjetljiv i pomagati djeci da **razviju uzajamno uvažavanje, i uvažavanje različitosti, osjećaj za društvenu pravdu, da im pomogne da razviju sopstveni identitet i osjećaj samopoštovanja i samopouzdanja**, osjećaj da su ravnopravni članovi zajednice. Naglasak treba staviti na sadržaje i procese kojima se pomaže djeci da na smislen način uče o različitostima, rješavaju konflikte nenasilno, koriste snagu argumenata, pomažu jedni drugima i uvažavaju se. Ovakve preporuke i aktivnosti odnose se i na porodice kao i na uključivanje djece u rad u zajednici.
- **Praćenje i procjenjivanje napredovanja djece mora postati sastavni dio kurikuluma**, sa jasno naznačenima raznolikim načinima valorizacije i dokazima koji potkrepljuju posignuća djece u određenoj oblasti i za svaki ishod učenja. Potrebno je definisati kriterije ocjenjivanja uz poseban naglasak na formativnom praćenju i procjenjivanju i davanju povratne informacije djeci i roditeljima. Naglasak treba staviti i na razvijanje jasnih kriterija za opisno ocjenjivanje uz izbjegavanje uopštenih formulacija (napreduje, dobro savladava i sl).
- **Uloga i značaj roditelja/staratelja treba biti jasno naglašena u Kurikulumu**, koji treba promovirati aktivno uključivanje porodica i razvijanje partnerskih odnosa, razmjenu informacija i podršku porodici u procesu odgoja i obrazovanja djece. Kurikulum treba polaziti od toga da škola ne djeluje u vakuumu, izdvojena od zajednice u kojoj djeca žive i šire društvene zajednice, nego treba promovirati aktivno partnerstvo sa zajednicom, ljudima, institucijama i organizacijama koje djeluju u njoj.

Rječnik pojmova¹⁴

KOMPETENCIJE: Kompetencije predstavljaju dinamičku kombinaciju kognitivnih vještina, znanja i razumijevanja, vještina koje se tiču praktične primjene znanja i međuljudskih odnosa, motivacije te etičkih vrijednosti i uvjerenja. Ključne kompetencije se odnose na razvoj sposobnosti za život, učenje i djelovanje u društvu. Neke od ključnih kompetencija su: sposobnost komuniciranja na maternjem i stranom jeziku, matematička, naučna i tehnološka pismenost, sposobnost učenja, interpersonalne kompetencije, kompetencije vezane za društvo, zapošljavanje i interkulturalne kompetencije.

ISHODI UČENJA: Ishodi učenja su iskazi o tome šta učenik treba znati, moći, razumjeti i biti u stanju da demonstrira nakon određenog perioda učenja (razred/ciklus/nivo obrazovanja). Ishodi učenja predstavljaju operacionalizaciju kompetencija pomoću aktivnosti koje su mjerljive i vidljive, i praćeni su mjerljivim kriterijima vrednovanja prema kojima se može utvrditi jesu li ostvareni.

NASTAVNI PLAN: Nastavni plan je dokument kojim se propisuju predmeti i časovi/sati za pojedine obrazovne predmete.

NASTAVNI PROGRAM: Program nastave. Nastavni program je dokument kojim se propisuju obrazovni sadržaji koje treba realizovati na odgovarajućem stepenu (nivou) obrazovanja.

KURIKULUM: Kurikulum čine dokumenti kojima se propisuju predmeti i određuju ciljevi, aktivnosti, zadaci, metodičko-didaktičke smjernice i rezultati učenja po nivoima obrazovanja, odobreni od strane mjerodavnih obrazovnih vlasti. Kurikulum je široko korišten termin koji označava sistematski i postepen proces učenja koji je zasnovan na jasnim svrhama učenja (ishodima definisanim kroz kompetencije), pažljivom odabiru sadržaja i organizaciji, metodama podučavanja i učenja, te, na ocjenjivanju i evaluaciji postignuća učenja.

SILABUS: Nastavni plan i program predmeta. Dokument koji bliže opisuje nastavni predmet, odnosno područje učenja sa aspekta planiranja, organizacije i izvođenja sadržaja.

KURIKULARNI PRISTUP: Kod kurikularnog pristupa u prvi plan dolaze kompetencije koje želimo razviti i ishodi odgoja i obrazovanja, odnosno ono što svi učenici tokom školovanja trebaju naučiti, što trebaju znati i moći, koje vrijednosti prihvatati. Ovakav pristup obrazovanju širi je od pristupa koji školu vidi kao mjesto usvajanja znanja i prenošenja činjenica.

INTEGRISANI KURIKULUM: Integrisani kurikulum predstavlja efikasan način poučavanja kojim se omogućava sagledavanje više aspekata određene oblasti, odnosno dovođenja različitih aspekata u logičku vezu, čime se osigurava smisleno učenje, a znanje trajnijim i svrsishodnijim. Integrisani kurikulum

¹⁴ Objašnjenje svih pojmova je preuzeto sa web stranice Agencije za pretškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH

karakteristiše vertikalna i horizontalna sadržajna, tematska i/ili konceptualna povezanost različitih nastavnih predmeta, i korištenje i primjena stečenih znanja i vještina u različitim predmetnim područjima.

INDIVIDUALIZACIJA I DIFERENCIJACIJA: Prilagođavanje dinamike, metoda rada i sadržaja poučavanja individualnim potrebama djece, uzimajući u obzir da se sva djeca razlikuju u odnosu na stilove učenja, spremnost za učenje, mogućnosti i interesovanja.

KRITIČKO MIŠLJENJE: Mišljenje višeg reda podrazumjeva kritičko, logičko, reflektivno, metakognitivno i kreativno mišljenje koje uključuje procese analize, sinteze, generalizacije, evaluacije, kreacije i dr. Razvoj sposobnosti mišljenja višeg reda je pretpostavka za razvoj mišljenja i sposobnost samostalnog učenja tokom cijeloga života.

FORMATIVNO PRAĆENJE I PROCJENJIVANJE: Niz formalnih i neformalnih postupaka koje nastavnik koristi kako bi pratio napredovanje učenika i, u skladu sa tim, prilagodio proces učenja i poučavanja sa ciljem poboljšanja učeničkih postignuća.

